

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

VIKTORIJA JAŠKAUSKAITĖ
Literatūrologijos II kurso magistrantė

Kūno patirtys V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas
prof. dr. Vytautas Bikulčius

Šiauliai 2011

TURINYS

I. ĮVADAS	3
II. FENOMENOLOGIJOS FILOSOFIJOS GALIMYBĖS LITERATŪROS KŪRINYJE.....	6
III. KŪNO PATIRTYS VINCO MYKOLAIČIO-PUTINO ROMANE „ALTORIŲ ŠEŠĖLY“	13
1. Kūnas erdvėje: patirties problema	13
2. Kūnas ir laikas.....	20
3. Dialogas – susitikimo su kitais ir daiktų patirties vieta.....	25
4. Aš ir Kitas (Liudas Vasaris ir moterys)	35
5. Dienoraštis kaip kūno patirties išraiška	44
IV. IŠVADOS	49
V. SANTRAUKA	51
VI. LITERATŪRA	55
VII. ANOTACIJA.....	57

I. ĮVADAS

Vincas Mykolaitis-Putinas – laikomas vienu žymiausių lietuvių literatūros kūrėju. Mums jis žinomas kaip poetas, prozininkas bei dramaturgas. Jo kūriniai analizuojami ir susilaukia dėmesio iki šiol. Kiekvienas laikmetis stengiasi sukurti savąjį Vinco Mykolaičio-Putino portretą. Šio magistro darbo *objektu* pasirinktas V. Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėly“.

Darbo *tema* – kūno patirtys V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“. Šio darbo tiriamoji *problema* – kokios kūniškosios patirtys ir kaip atsiskleidžia romane, kas jas lemia. Vinco Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėly“ iki šiol buvo tyrinėtas įvairiais aspektais. Jonas Lankutis šiam romanui skyrė monografiją „Vincas Mykolaičio Putino kūryba“, kurioje aptarė romano tematiką ir problematiką, Silvestras Gaižiūnas šį kūrinį tyrinėjo kaip auklėjimo romaną, o Gintaras Lazdynas šio romano analizę grindė ir psichoanalizės metodu. Mūsų pasirinktas fenomenologinis analizės metodas iki šiol dar nebuvo taikytas šiam romanui, todėl mūsų pasirinkta tema „Kūno patirtys V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly““ yra aktuali ir nauja šio romano tyrinėjimo sritis.

Kūnas šiame romane tampa vienu pagrindinių romano analizės žodžių ir raktų, kurie leidžia atskleisti naujo požiūrio į šį romaną galimumą. Fenomenologijos filosofija analizuodama kūną kaip fenomeną yra neatsiejama nuo patirties aktualizavimo. Romane „Altorių šešėly“ mūsų dėmesys taip pat sutelkiamas į kūno patirtis. Kūnas nuolatos yra patiriantis ir patiriamas *kitų*. Kūnas neatsiejamas nuo sąmonės, tai kas vyksta sąmonėje mes matome per kūnui atsiveriančias patirtis. Kūnas yra ir patiria būdamas savo gyvenamajame pasaulyje. Tame pačiame pasaulyje yra ir *aš* patiriami daiktai. *Mano* kūnas yra apsuptas daiktų. Anot filosofės Agnieškos Juzekovič: „Fenomenologai atsisako kūną suvokti kaip duotybę, kuri geriausiu atveju yra sąlyga, leidžianti įžengti į patiriamąjį pasaulį. Polemizuodami su tokiais bandymais redukuoti kūno funkciją, jie teigia, kad kūnas ir tai, kas patiriama, patys yra esminiai būties aspektai. Kitais žodžiais tariant, kūnas nėra kažkas, ką galime turėti, nes mes iš esmės esame kūniški bei esame susiję su pasauliu.“ (13, p. 19) Analizuodami romaną „Altorių šešėly“ mes tai ir pastebime. Liudas Vasaris yra kūniškas bei neatsiejamas nuo pasaulio patyrimo. Kūno fenomenologija neatsiejama nuo erdvės bei laiko patyrimo, nuo santykio su *kitais*. Todėl tiek darbo teorinėje, tiek praktinėje dalyje remiamąsi erdvės ir laiko fenomenologija, fenomenologiniu santykiu su *kitais*, daiktais.

Magistro darbo *tikslas* – atskleisti kūno patirtis, parodyti kaip kūnas veikia V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“. Tikslui pasiekti keliami tokie *uždaviniai*:

1. Parodyti kaip kūnas patiria erdvę ir laiką.
2. Parodyti kokį vaidmenį kūno patirties klausimu atlieka dialogas.
3. Tirti kiek dialogas yra svarbus atskleidžiant santykius su *kitais*.
4. Išsiaiškinti kokie yra Liudo Vasario santykiai su patiriamais *kitais* – moterimis.

5. Išsiaiškinti kokią reikšmę kūno klausimui turi Liudo Vasario dienoraščiai.

Pagrindinėmis teorinėmis atramomis rašant magistro darbą tampa kūno fenomenologijos tyrinėtojo Maurice'o Merleau-Ponty knygos „Suvokimo fenomenologija“, kurioje kūnas pristatomas kaip fenomenas ir „Akis ir dvasia“ bei E. Husserlio knyga „Karteziškosios meditacijos“. Iš lietuvių fenomenologų mums svarbios šios knygos: filosofo Daliaus Jonkaus „Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai“, filosofo Mintauto Gutausko „Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris“, filosofų Algio Mickūno ir Davido Stewarto „Fenomenologinė filosofija“, filosofo Arūno Sverdiolo „Visa aprėpianti dabartis. Algį Mickūną kalbina Arūnas Sverdiolas“. Nepakeičiamos yra ir literatūrologių Giedrės Šmitienės daktaro disertacija „Kalbėti kūnu. Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija“ bei Viktorijos Daujotytės „Literatūros fenomenologija“ ir „Patirties žodynas“ knygos, kurios tampa fenomenologijos filosofijos pritaikomumo literatūros tekstams sektiniais pavyzdžiais. Taip pat mums svarbus yra ir Daliaus Jonkaus straipsnis „Fenomenologija ir literatūra (Patirties fenomenologija Sauliaus Tomo Kondroto apsakyme *Senas namas*)“. Viktorija Daujotytė abejose minėtose knygose paliečia Vinco Mykoliaičio-Putino kūrybą kūniškumo tema. „Literatūros fenomenologijoje“ tam skiriamas vienas fenomenologinis etiudas „Kūnas: kiek kūno yra visas? (Vincas Mykolaitis-Putinas)“, kur analizuojama šio autoriaus poezijos fenomenologija. „Patirties žodyne“ Viktorija Daujotytė paliečia jau patį romaną „Altorių šešėly“, atkreipdama dėmesį į kelionės fenomeną – „Kelionė namo: Vinco Mykoliaičio-Putino „Altorių šešėly“ epizodas“. Tačiau mokslinio darbo, kuriame išsamiai būtų analizuojamas pats kūno fenomenas šiame romane nėra.

Romano analizės struktūrą diktuoja pati fenomenologinė filosofija bei jos pritaikymo galimybės šiame tekste. Magistro darbe analizuojamas erdvėlaikis, kaip kūnas jį patiria, kokį kūną mes atpažįstame erdvėje ir laike. Fenomenologinė erdvė kuria kūną, todėl mūsų dėmesys neatsitiktinai sutelkiamas į juslines patirtis, atsirandančias erdvės patyrimu. Analizuodami šį romaną fenomenologinio laiko aspektu, mes „išjungiame objektyvųjį laiką“ ir sutelkiame dėmesį į Liudui Vasariui laike atsiveriančias patirtis. Vieną darbo dalį skirdami kūno ir laiko analizei mes galime parodyti kokia svarbi laiko patirtyje tampa vaizduotės fenomenologija. Mūsų dėmesys taip pat sutelkiamas į *kitą. Kitas* – žmogus ar daiktas dalyvauja visose Liudo Vasario kūno patirtyse, jas formuoja ir keičia. *Kitas* keičia *aš* suvokimų lauką. Darbe taip pat analizuojamas dialogas, kaip ypatinga susitikimo su *kitu* situacija. Čia dėmesys kreipiamas į dialogo partnerius. Šioje dalyje *kitas* dalyvauja jau kaip dialogo „bendradarbis“. Stengiamąsi išsiaiškinti ką dialogo situacijoje duoda *man kitas*, kokias naujas patirtis *kitas man* atveria. Kreipiamas dėmesys į *vienas – prieš – kitą* situaciją, kaip buvimą kartu būdą, taip pat į trinarę dialogo struktūrą, kurios nariais tampa *aš, kitas* ir daiktas. Stengiamąsi parodyti, kad *aš* kūnas yra neatsietinas nuo dialogo įvykio ir vyksmo konstatavimo. *Aš* ir *kito* analizėje pasirenkamas analizuoti ir Liudo Vasario bei jo sutiktų moterų

santykių aspektas, kuris darbe siejamas su jusliniu patyrimu. Svarbu čia tampa tai, kad kūnas patirdamas kitą įsitraukia visomis joslėmis: rega, klausa, lytėjimu. Liudo Vasario dienoraštis romane analizuojamas kaip dar viena kūno patirties išraiška. Dienoraštį mes taip pat laikome ir autentišku buvimo pasaulyje būdu, kuriame *aš* yra taip pat susietas su *kitu*. Dienoraštis kaip rašymas sau tiesiogiai mums nurodo į savo kūno talpinimą dienoraštyje bei dienoraščio „įkūnijimą“.

Kaip rodo fenomenologinė prieiga kūno fenomenui romane „Altorių šešėly“ tenka svarbus vaidmuo.

II. FENOMENOLOGIJOS FILOSOFIJOS GALIMYBĖS LITERATŪROS KŪRINYJE

Mūsų darbo tema lemia fenomenologinio metodo prieigą. Fenomenologinės filosofijos metodas atveria galimybes kūno temai aktualizuoti. Fenomenologijos filosofijos metodas galimas šio romano analizei dėl jame atsiveriančių sąmonės bei patirties struktūrų. Pirmiausia pradėkime nuo kūno kaip fenomeno pristatymo.

„Suvokimo fenomenologijoje“ filosofas Maurice'as Merleau-Ponty skelbia: „Grįžti prie pačių daiktų – tai grįžti prie to pasaulio iki pažinimo, apie kurį pažinimas visuomet *kalba* ir kurio atžvilgiu bet kokia mokslinė apibrėžtis yra abstrakti, ženklinė ir priklausoma, kaip geografija – gamtovaizdžio, iš kurio mes pirmiausia sužiname, kas yra miškas, stepė ar upė, atžvilgiu.“ (18, p. IX) O kūnas fenomenologijoje yra tik vienas iš daiktų. Tačiau tai ypatingas daiktas gebantis aplink save telkti kitus daiktus. Paimkime pavyzdžiui kad ir pieštuką, tą patį mums visiems žinomą stalą ar kokią lietuvių kalbos taisyklę. Jie visi yra žmogaus suvokiami. Kartu jie tampa suvokiamais daiktais ir pagal fenomenologijos filosofiją, jie turi būti imami tokie, kokie jie pasirodo sąmonei. Viktorija Daujotytė teigia, kad: „Į fenomenologijos akiratį kūnas patenka patyrimo keliu. Patyrimo jutimiškumas yra kūno galioje. Kūnas yra patiriantis, ir patyrimą įgalinantis. Kūnu ir kūne prasidedanti patirtis sukuria savotišką *oikumeną* – žmogaus gyvenamąją žemę, tinkamą išbūti visais būties galimais – kentėjimu, džiaugsmu, pasitenkinimu, ramybe.“ (5, p. 69) Kūnas yra patirčių telkimosi vieta. Būtent jame atsiranda įvairios patirčių patirtys, laiko, erdvės, *kito* suvokimų galimybės.

Didžiausias dėmesys Merleau-Ponty „Suvokimo fenomenologijoje“ skiriamas būtent patyrimui. Merleau-Ponty jam rūpimą kūną ir kūnišką patirtį analizuoja kaip juslinę ir gestinę patirtį. Kūno patirtis yra viena pagrindinių mūsų darbo sąvokų: „Suvokdamas savo kūną kaip patiriantį ir patiriamą, mokausi suvokti ir kito kūną ne tik kaip patiriamą, bet ir kaip patiriantį.“ (12, p. 164) *Kitas* patiria būdamas santykiyje su *aš*, kaip ir *aš* patiria būdamas santykiyje su *kitu*. *Aš* suvokdamas *kitą* visada suvokia ir save kaip *kitą aš*. Giedrė Šmitienė savo knygoje „Kalbėti kūnu. Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija“ teigia: „Fenomenologija – tai patirties paieškos, dar tiksliau, fenomenologams rūpi tam tikra prasmės forma, kuri yra susijusi su kūniškumu. Rūpimas kūniškumas yra specifinio pobūdžio: tai kūnas, kurį patiriame kaip save – kaip *aš*.“ (27, p. 19) Čia ji atkartoja Merleau-Ponty išsakytas mintis. Merleau-Ponty kūno nelaikė vien biologine sistema. Jis kūną siejo su patirtimi, todėl ir vadino jį gyvu, gyvenančiu kūnu. Gyvas kūnas pirmiausia ir reiškiasi tuo, kad jis gali patirti, gali sutelkti daiktus aplink save. Gyvo, gyvenančio kūno sąvokos fenomenologijos teorijoje siejamos su dar viena, kuri yra būtina fenomenologiniam kūnui suvokti ir nepainioti su mums jau įprastais biologijos mokslo

apibrėžimais. Taigi, šios sąvokos yra: savas kūnas (*corps propre*), gyvas kūnas (*living body*), gyvenamas kūnas (*lived body*). Jos būtinos ir tolimesnei mūsų darbo analizei kaip neatskiriamos nuo fenomenologinio metodo. Gyvenamas kūnas, mūsų paties kūnas, mūsų yra suvokiamas visai kitaip, negu gamtos kūnas mokslinė prasme: „<...> yra vienintelis abstrakcijos būdu gauto mano pasaulio sluoksnio objektas, kuriam, remdamasis patyrimu, priskiriu pojūčių laukų (*Empfindungsfelder*) turėjimą, laukų, kurie priklauso jam, nors priklauso įvairiais būdais (lytėjimo pojūčių laukas, šilumos–šalčio laukas ir t. t.). Mano gyvenamas kūnas yra vienintelis objektas, kuriame (*in dem*) tiesiogiai *darau ką noriu (schalte und walte)* ir kiekvienu atskiru atveju (*in Sonderheit*) valdau kiekvieną *organą* – kinestetiškai liesdamas *rankomis (mit den Handen)*, matydamas akimis ir t. t. aš atlieku ir galiu kiekvieną kartą iš naujo atlikti suvokimo aktus; <...> “. (10, p. 120) Savas kūnas tampa centru iš kurio stebima visa kita, iš kurio patiriami *kiti*, suvokiama erdvė, atpažįstamas laikas. Savas kūnas, kaip teigia Algis Mickūnas ir Davidas Stewartas, yra bet kokio patyrimo sąlyga: „Savasis kūnas yra ir veiksmų motyvacijos šaltinis, nes gyvybiniai poreikiai, taip pat ir poreikis gyventi, įeina į visus žmogaus projektus.“ (22, p. 118) Taigi, savu, gyvenamu kūnu aš patiria pasaulį, kitus žmones, erdvę ir laiką.

Patirties problema mus atveda prie dar vieno mūsų darbo temai svarbaus aspekto – erdvėlaikio problemos. Laiko perspektyva mes matuojame visus savo kasdienės veiklos dalykus. „Aš veikiu, judu, maštau ir jaučiu, susitinku žmones, dirbu, kalbuosi, nuobodžiauju, skaitau, žiūriu filmus ir visose šiose veiklose aš neišvengiamai susiduriu su laiko problema.<...> Laikas pasirodo esąs neatsiejamas nuo mano patirties.“ (12, p. 70) Čia akivaizdžiai parodoma mums rūpima kūno patirtis. Kalbėdami apie laiko ir erdvės problemą, prisiminkime Husserlio siūlytą „objektyvaus laiko išjungimo“ idėją. Šiuo atveju mes turime atsiriboti nuo mums jau įprasto suvokiamo moksliško laiko suvokimo, mes žinome kas yra biologinis laikas, gamtos laikas. Tas pats mums jau įprastas laikrodžių laiko matavimas yra moksliskai pagrįstas. „Išjungdami objektyvų laiką, turime atsisakyti mokslinių įsitikinimų ir nuostatų, kurios persmelkia mūsų kasdienybę, ir susitelkti ties pačia laiko patirtimi.“ (12, p. 65) Kaip pavyzdį galėtume prisiminti apsilankymo pas gydytoją laiką – dažniausiai mes turime atvykti nustatytą valandą. Tačiau fenomenologiškai mes turime suvokti, kad nustatytas laikas gali pasislinkti – ilgiau užsibus kitas pacientas, arba galėsite užėiti pas gydytoją ir anksčiau dėl vieno neatvykusio paciento. Čia svarbūs *mano*, kaip patiriančiojo išgyvenimai, juose *aš* ir turi galimybę stebėti laiko trukmės reiškimąsi. Laiką *aš* patiria savo asmeniniais išgyvenimais, vadinasi jo patirtis fenomenologo akimis jau yra subjektyvi. Tačiau objektyvaus laiko suvokimo neatsisakoma, jis tiesiog tampa asmeninių patirčių dalimi. „Laikas sudarytas ne iš matematiškai apskaičiuojamų ir vienas kito atžvilgiu neutralių taškų, bet jis akivaizdžiai duotas kaip vieno *dabar* perėjimas į kitą *dabar* ir jų kokybinė sąsąuka.“ (12, p. 66) Romano „Altorių šešėly“ vaizduojamas laikas svarbus kaip *dabar*, kuriame susiejami ateities ir

praeities įvykiai. Kalbėdamas apie laiko problemą filosofas Dalius Jonkus išskiria skirtumo ir distancijos patyrimo svarbą bei pateikia šį pavyzdį: „<...> prisiminimo metu praeitis iškyla „man prieš akis“ taip, lyg aš reprodukuočiau savo išgyventas patirtis. Tačiau prisimindamas aš nepainioju prisimenamų išgyvenimų su tais, kuriuos išgyvenu aktualiai. Kitaip sakant mano prisimenami patyrimai yra duoti man su tam tikros distancijos pažyma. Jie duoti kaip praeities išgyvenimai, kurie turi santykį su dabarties išgyvenimais.“ (12, p. 75) Toks skirtumo ir distancijos patyrimas leidžia atskirti praeities išgyvenimus nuo dabartinių išgyvenimų. Erdvės patirčiai lygiai taip pat yra svarbi ne objektyvi erdvė, bet patyrimo erdvė. Erdvė fenomenologijoje yra išgyvenimų laukas bei aplinka: „<...> erdvė man duota kaip manojo Čia aplinka, kaip ir laikas, patiriamas kaip manojo Dabar aplinka, kaip mano esamybės laukas: „Būtent manajame „esamybės lauke“, plačiąja žodžio prasme (tuo momentu, kurį aš praleidžiu darbe su praėjusios dienos horizontu už manęs ir vakaro bei nakties horizontu priešaky), aš susiliečiu su laiku, mokausi pažinti jo tėkmę.“ (12, p. 78) *Mano* patiriama erdvė akivaizdžiai siejasi ir su patiriamais *kitais* žmonėmis bei daiktais. Atsiverdamas erdvės patirčiai *aš* savą kūną gali aptikti kaip tam tikrą koordinačių sistemą, kurioje *aš* savu kūnu geba orientuotis.

Tiek erdvei, tiek laikui priklauso ir kūnas: „Kūniškas judesys neįmanomas be laikiškos patirties struktūros. Kūnas juda atmindamas savo judesį ir numatydamas tikslą, t. y. savo būsimą padėtį. Kūnas priklauso laikui ir erdvei, bet kartu juos kuria savo judesiais.“ (12, p. 79) Algis Mickūnas pritaria laiko ir erdvės sąjungai per judesius ir pateikia įtikinamą pavyzdį: „Sakykime, matai gyvulį, einantį gerti. Jo judesiai parodo visą lauką, taip pat ir vietą, kur jis bus – jo judėjimo kryptį ir greitį. Šiame lauke suprantamas jo dabartinis judesys. Medžiotojas, kuris nori nušauti gyvulį, taiko ne ten, kur jis yra dabar, bet ten, kur jis bus. Jis „mato“ ateitį. Daiktas dar nėra ateityje, bet ateitis priklauso dabarčiai, dabartis jau šifruoja ateitį.“ (26, p. 34) Gyvas kūnas išgyvendamas, patirdamas laiką lygiai taip pat yra intencionalus. Atkreipkime dėmesį į savo kūno laikysenas. Pastebėsime, kad jos yra į kažką nukreiptos. Dalius Jonkus pateikia stovėjimo pavyzdį: „Stovėti – reiškia būti tam tikroje padėtyje, kurioje išlaikant pusiausvyrą ant dviejų kojų užimama pozicija pasaulio atžvilgiu.“ (12, p. 81) Kalbėdami apie laiko patirtis, kūno laikysenas kaip intencionalias, mes privalome kalbėti ir apie intencionalią sąmonę. Čia galime prisiminti ir Algio Mickūno teiginį, kuriame jis išskiria pamatinį fenomenologijos teiginį: „<...> pasaulis neturi kitos reikšmės be tos, kurią jis gauna iš sąmonės. Tačiau santykis yra abipusis: sąmonė neturi kitos reikšmės be tos, kurią ji gauna iš pasaulio.“ (22, p. 60) Vadinasi sąmonė kuria ir modeliuoja pasaulį savaip. Būtent sąmonė ir leidžia didinti pasaulio prasmę apimtį. Merleau-Ponty sąmonę laiko susieta su kūnu ir teigia, kad: „<...> sąmonė – tai ne kažin kaip kūne įkurdinta, tačiau nuo jo nepriklausoma dvasia, o esmiškai inkarnuota – įkūnyta ir kūniška – sąmonė.“ (15, p. 9) Tai kas vyksta sąmonėje mes galime pastebėti iš *aš* kūniškų laikysenų, kaip *aš* juda, ką ir kaip patiria, kiek patyrimo dalyvauja julsės.

Algis Mickūnas intencionalumą apibūdina teigdamas, kad: „Intencionalumas reiškia ne tai, kad aš turiu kokių nors „intencijų“, ketinimų, bet kad kiekvienas veiksmas yra su kuo nors susijęs.“ (26, p. 22) *Aš* sąmonė yra nukreipta į kažką. *Aš* atlikdamas savu kūnu tam tikrus judesius ar gestus jau parodo, kad yra į kažką orientuotas, atviras kažko patyrimui. Dalius Jonkus remdamasis Husserlio pastebėjimais teigia: „Intencionalus tikslingumas reiškia, kad sąmonės aktai yra ne tik nukreipti į konkrečius dalykus, kurie yra intencionuojami kaip sąmonės turiniai, bet ir siekia tikslingo realizavimosi įprasminant tą siekiamybę.“ (12, p. 128) Kalbėdami apie sąmonės intencionalumą turime atsiriboti nuo metafizinės sąmonės koncepcijos: „Svarbu <...> aprašyti, kaip sąmonė išgyvenama ir kaip jos išgyvenimuose pasireiškia įvairūs objektai.“ (12, p. 26) Tų objektų reiškiamąsi mes ir galime pastebėti iš kūno elgsenos, į kiekvieną objektą kūnas reaguoja skirtingai. Algis Mickūnas ir Davidas Stewartas teigia, kad: „Laikyti sąmonę *intencionalia* – tai kitas būdas pasakyti, kad ji visuomet nukreipta į objektą.“ (22, p. 21) Sąmonės intencionalumo aprašymui yra svarbūs patys išgyvenimai, be jų mes negalėtume aprašyti sąmonės intencionalumo. Šiai minčiai iliustruoti pasitelkime Daliaus Jonkaus pateikiamą skaitymo pavyzdį: „<...> skaitydama(s) šiuos žodžius tu, skaitytoja(u), visada kažką suvoki. Skaityti galima tik kažką kaip kažką prasmingo. Vadinasi, tavo skaitymo akte yra suponuojamas tam tikras prasminis objektas, mano parašytas žodis ar sakiny, kuriuos skaitydama(s) tu ir sieki suprasti. Suprasti žodžius ir sakinius – tai reiškia suprasti tai, ką jie sako tau. Taigi skaitymas kaip intencionalus aktas bus nukreiptas į tam tikras prasmes, kurios bylos tau kaip skaitančiajai(-am), nors yra parašytos mano.“ (12, p. 26) Lygiai taip pat mes galime teigti apie filmo suvokimą, tik čia šalia žodžio ir sakinio atsiras ir vaizdas. Vadinasi, galime teigti, kad tiek skaitymo patirtis, tiek filmo žiūrėjimo yra intersubjektyvi. *Aš* kaip skaitytojas kitų pateikiamas patirtis turi suvokti kaip savo. Skaitytojas skaitydamas rašytojo sukurtą tekstą turi aktualizuoti jo rašymo patirtis kaip žiūrovas turi aktualizuoti scenarijaus autoriaus ir režisieriaus patirtis. „Turi suprasti ne tai, kas parašyta **čia**, bet tai, ką parašytas tekstas turi omenyje.“ (12, p. 27) Intencionalumas Husserlio buvo suprastas kaip sąmonės veikla: „Husserl pasinaudojo pripažinimo, kad sąmonė visuomet yra nukreipta į objektą, svarbia implikacija, - tuo, kad tarp suvokiančiojo proto ir to, ką jis suvokia, yra neišardoma vienybė.“ (22, p. 22) Svarbu yra pastebėti, kad sąmonės mes nesuvokiame kaip daikto, ji mums yra veikla.

Kūno problema fenomenologijoje atveda mus prie dar vienos mūsų darbui reikalingos temos – *aš* ir *kito* santykis. Sartras kalbėdamas apie *mano* ir *kito* asmens santykį išskiria *kito* asmens žvilgsnį bei jo svarbą *man*, pasireiškiančią kaip valdymas: „Mane valdo kitas asmuo, kito asmens žvilgsnis formuoja mano kūną su visu jo nuogumu, priverčia jį gimti, lipdo, kuria jį tokį, koks jis **yra**, mato jį taip, kaip aš jo niekada nematysiu. Kitas asmuo žino paslaptį – paslaptį, kas aš esu. Jis priverčia mane būti ir šitaip mane valdo; šis valdymas yra ne kas kita, kaip įsisąmoninimas, kad mane valdo.“ (21, p. 128) Vadinasi, *kitas* asmuo padeda kurti *mano* būtį, būtent jis valdymo būdu

suteikia galimybę būti ir *man* pačiam. Tačiau už savo buvimą santykiyje su *kitu*, už savo būtį yra atsakingas tik *aš*. Merleau-Ponty pastebi, kad kūno sąveika su pasauliu leidžia suvokti ir *kitų* asmenų raišką: „Aš suvokiu kitą kaip elgseną, pavyzdžiui, suvokiu kito gedėjimą ar pyktį elgesyje, veide, rankose, nieko nesiskolindamas iš „vidinės“ kančios ar pykčio patirties. Mat gedėjimas arba pyktis yra būties pasaulyje atmainos, nedalomos tarp kūno ir sąmonės ir išryškėjančios tiek kito elgesyje, regimame jo fenomeninio kūno paviršiuje, tiek mano paties veiksmuose, tokiuose, kokie jie reiškiasi man pačiam.“ (17, p. 164) Kitas kūnas leidžia tęstis manajam kūnui. „<...> kito kūnas pasirodo kaip tiesiogiai pratęsiantis *mane* arba kaip tampantis *mano* judesio pirmtaku.“ (27, p. 27) Atlikdamas judesį *aš* nukreipia jį *kito* link, orientuoja *kitą* ir tampa orientuojamas *kito*. *Mano* atliekamas judesys *kito* link yra *mano* kūno pratęsimas *kito* link.

Kalbėdami apie fenomenologinio metodo galimybes prieiname prie dar vienos, šiam darbui svarbios dialogo sąvokos, kuri pratęsia *kito* temą. Čia apsistosisime ties fenomenologiniu požiūriu į dialogą ir akcentuosime trinarę dialogo struktūrą, sudarytą iš trijų narių: *aš*, *kito* ir dalyko: „<...> tai susitikimo, kūniškos sąveikos, buvimo vienas-priešais-kitą situacija <...>“. (9, p. 14) Aš kalbu su *kitu* apie kažką: „Dialoge partneriai kalbasi, kreipiasi vienas į kitą dėl ko nors, apie ką nors kalba, ką nors bendrai supranta, dėl ko nors susitaria.“ (9, p. 130) *Aš* nukreiptumas į kažką visada kelia tam tikros temos problemą, kuri *aš* ir *kitą* įtraukia į dialogą. Fenomenologiniu požiūriu dialogas analizuojamas suvokimo ir patirties požiūriu. Filosofas Mintautas Gutauskas kalbėdamas apie trinarę dialogo struktūrą išskiria šešis šios struktūros elementus:

- 1) „*Mano* suvokimas. <...> Fenomenologiniu požiūriu kiekviename suvokime jau dalyvauja kiti, todėl originalaus išgyvenimo išskyrimas reikalingas tam, kad jį abstrakčiai atskirtume nuo suvokimų-sykiu ar ko-intencionalumų.<...> Dialogo vyksmo visumoje *mano* ir *kito* suvokimai susilieja, *mano* perspektyva pereina į *kito* perspektyvą, *kito* perspektyva pereina į *mano*, tad viskas funkcionuoja kartu.“ (9, p. 131) Toks buvimas kartu leidžia mums išskirti individualias *aš* patirtis, *kitas* šioje situacijoje mums tik padeda. *Aš* dalyvaudamas dialoge su *kitu* visada geba pastebėti *kitą aš* tik *kito* dėka.
- 2) „*Kreipimasis*. Daikto *prasmė* yra tai: <...> dėl ko yra kreipiamasi į *kitą* ir pradedamas pokalbis. O *kitas* mane motyvuoja kreiptis į jį kaip į partnerį, kviečiamą bendram suvokimui. <...> čia svarbiausi <...> interaktyvumo, spontaniškumo, kūniškos esaties vienas prieš *kitą*, buvimo sykiu momentai.“ (9, p. 132) *Kitas* dialoge tampa tuo, kas yra užkalbinamas dėl kažkokios priežasties: „<...> o, savo ruožtu, *mano* kreipimasis į *kitą* pirmiausia jį nukreipia ne į mane kaip pokalbio objektą, bet į dalyką.“ (9, p. 132) Akivaizdžiausias kreipimasis į *kitą* yra *kito* vardo minėjimas. *Aš* įvardindamas *kito* vardą tiesiogiai kviečia jį įsijungti į pokalbį ir kartu rodo nukreiptumą į tiesiogiai patiriamą *kitą*.

- 3) „*Kito supratimas*. Objekto suvokimo ir kreipimosi į kitą perskyra norima pabrėžti, kad kito suvokimas kreipimesi yra kitoks.“ (9, p. 132) Mintautas Gutauskas išskiria du suvokimo aspektus: „Pirma, kito konkretybė yra jo kūniškas buvimas prieš mane, jo esatis ir pasireiškimas. Antra, kitas yra suvokiamas kaip požiūrio autorius. Būtent dėl to aš tam tikru dalyku kreipiuosi būtent į jį, o ne į kitą asmenį; aš kreipiuosi į jį taip, o ne kitaip.“ (9, p. 133) *Kitas* visų pirma kažkuo turi patraukti, sudominti *aš*, kad *aš* galėtu į jį kreiptis. Todėl ir konfliktas yra viena tų galimybių kreiptis į *kitą*.
- 4) „*Kito atsakas*.“ (9, p. 133) Algis Mickūnas kreipimosi į *kitą* momentą apibūdina kaip *kito* nukreipimą į daiktą bei į save patį: „Kreipdamasis į kitą, subjektas nukreipia kitą į išreikštas dalykų padėtis, taip pat į save patį kaip kreipimosi iniciatorių.“ (2, p. 243) *Aš* ir *kitas* privalo veikti kaip „bendradarbiai“. Tik tokiu būdu įmanomas tarpusavio suvokimas. *Aš* nukreipdamas *kitą* į daiktą jau automatiškai diktuoja ir pokalbio temą, bendrą suvokimo galimybę.
- 5) „*Bendra prasmė*.“ (9, p. 134) Dialogui yra būtinas bendras supratimas: „Dalyko prasmė nelieka tokia, kokia ji yra mano suvokime, bet tampa bendra, išpildyta ir papildyta per kitą ir su kitu.“ (9, p. 134) Bendra prasmė pasiekama kada yra įsijautimas su *kitu* į tam tikrą dalyką: „<...> mano kūnas suvokia kito kūną ir atranda jame stebuklingą savo paties intencijų pratęsimą, artimą pasaulio supratimo būdą.“ (17, p. 161) Bendrai prasmei pasiekti dialogo partneriai turi įsipareigoti vienas kitam.
- 6) „*Savivoka*.“ (9, p. 137) *Mano* paties suvokimas, savivoka priklauso nuo *kito*: „Mano savitumas išryškėja tik kito akivaizdoje, kai kitas savo skirtumu nurodo mano savitumą.“ (9, p. 137) Tik *aš* ir *kito* santykis leidžia *aš* suvokti bei patirti save. Patirdamas *kitą*, *aš* geba atpažinti jame ir savo patirtis. Todėl dialogo situacijoje būtinas *aš* ir *kito* „bendradarbiavimas“.

Fenomenologijoje dialogas ypatingas tuo, kad jis turi savo erdvę ir laiką. „<...> dialogas pirmiausia *man* yra įvykis, *aš pats jį patiriu kaip įvykį*, kaip kažką išskirtinio, kas nenutinka įprastinėje veikloje su kitais.“ (9, p. 141) *Aš* tam, kad laikytume dialogą įvykysiu, pirmiausia ir turi konstatuoti dialogo įvykį, apibrėžti jį tam tikromis laiko kategorijomis kaip įvykusį, patirtą ir suvoktą. Įvykio konstatavimas, jo patyrimas yra neatsiejamas nuo daiktų patirties. *Aš* daiktus patiria ir dialogo vyksme, ir būdamas dialogo situacijoje su *kitu* žmogumi. H. G. Gadameris akcentuoja dalyko svarbą teigdamas: „Kai pradėdame kalbėtis kits su kitu ir pokalbis tartum veda mus toliau, lemia nebe paskiro žmogaus valia susilaikyti ar atsiverti, o dalyko, apie kurį kalbamasi, dėsnis, kuris išvilioja žodį ir atsaką ir galiausiai juos suderina tarpusavyje.“ (8, p. 85) Jau minėjome, kad daiktas yra galimybė dialogui vystytis, galimybė pradėti pokalbį su *kitu*. *Kitas* dialoge, kaip įvardija Mintautas Gutauskas, yra kažkas „daugiau“: „Šis „daugiau“ reiškia daugybę dialogui reikšmingų

dalykų – kitas visuomet yra daugiau, nei aš galiu suvokti, jis yra neaprepiamo spontaniškumo šaltinis ir aš pats kito akivaizdoje įgyju dialoginę savastį. “ (9, p. 148) Šis autorius taip pat pažymi, kad kūniškai esąčiai yra svarbus susitikimo momentas: „Susitikime yra tam tikras įtampos momentas, kuris reiškia įtraukimą į santykį ir negalėjimą „lengva ranka“ jį palikti. Kūniškumas neleidžia atitrūkti nuo pokalbio partnerio.“ (9, p. 150) Tiek *aš*, tiek *kitas* geba „laikyti“ dialogą. Nuo šio abipusio santykio ir priklauso kiek dialogas tęsis ir koks vėliau bus dialogo įvykio konstatavimas, ar mes galėsime dialogą laikyti įvykysiu. Dialogo metu sukuriamas prasmų laukas, kaip pažymi Merleau-Ponty nepriklauso vien *man* ir *kitam*: „Dialogo patirtyje tarp kito ir manęs konstituoja bendra teritorija, mano ir kito mintys audžia tą patį audinį, diskusijos būklė sukelia mano ir pašnekovo replikas, įsiterpiančias į bendrą veikimą, kuris nėra nei mano, nei kito kūrinys.“ (17, p. 162) Dialogas toks kaip vienas darinys negalimas be *aš*, *kito* ir daikto įsikišimo. Šios trys dimensijos būtina sąlyga dialogui.

Taigi galime teigti, kad fenomenologinis metodas mums padeda atskleisti esminius kūno patirties dalykus reikalingus mūsų analizei ir atsiriboti nuo mums jau įprastų kūno temos variacijų.

III. KŪNO PATIRTYS VINCO MYKOLAIČIO-PUTINO ROMANE „ALTORIŲ ŠEŠĖLY“

1. Kūnas erdvėje: patirties problema

Liudo Vasario savas kūnas yra neatsiejamas nuo erdvės bei laiko patyrimo. Liudą supanti erdvė skaitytojui atskleidžia juslines Liudo Vasario patirtis. Erdvė, kaip teigia literatūrologė Giedrė Šmitienė, yra: „vienas kūno kūrėjų ir kūrinių <...>.“ (27, p. 59) Patirdamas erdvę, *aš* kartu ją kuria ir patiria savo kūno kurimą erdvėje. Erdvės ir laiko patirtis yra neatsiejama nuo gyvenamojo pasaulio. Merleau-Ponty nuolat akcentuoja tiesioginio žmogaus ryšio su pasauliu svarbą. Čia galėtume prisiminti ir Husserlio iškeltą „natūraliosios nuostatos“ arba „natūraliojo požiūrio“ sąvoką. Pagal Husserlį ši sąvoka yra esminė žmogaus gyvenimo nuostata: „Kad ir ką žmogus suvoktų, jis visuomet santykiuoja su savo natūraliu pasauliu, kuriame yra realūs daiktai, procesai, praktiniai aspektai, vertybės, kiti žmonės, visuomeninės institucijos, kultūros kūriniai ir daugybė kitų esmių.“ (22, p. 43) Visą šią patirtį galėtume apibūdinti kaip kūnišką pasaulio patyrimą. Kūnišką buvimą pasaulyje Merleau-Ponty apibūdina kaip „<...> galią tam tikriems veiksams <...>.“ (17, p. 161) Anot Merleau-Ponty kūno ir sąmonės veikla vyksta savaime, tam tikroje erdvėje, kurią patiria savasis kūnas: „Kūno veikla – tai veikla erdvėje ir konkrečioje situacijoje. Erdvė, kurioje veikia kūnas, yra „orientuota erdvė“. Čia Merleau-Ponty perima Husserlio gyvenamojo pasaulio erdvės supratimą – erdvė visuomet yra suvokimo laukas.“ (9, p. 68) Erdvėje kūnas ir veikia. Skaitydami V. Mykolaičio-Putino romaną „Altorių šešėly“ mes matome, kad patiriama erdvė Liudui atveria naujas savojo kūno patirčių galimybes.

Analizuodami Liudo Vasario ir erdvės patyrimo santykį, mes pastebime, kad neatsiejama Liudo savo kūno patyrimui yra gamtos erdvė. Literatūrologė Viktorija Daujotytė-Pakerienė analizuodama kelionės fragmentą romane „Altorių šešėly“ pastebi, kad: „Gamtos refleksija yra sielos refleksija, rodo jos skleidimosi kryptis.“ (6, p. 158) Gamta čia atsiskleidžia kaip ypatinga Liudo Vasario sielos brendimo erdvė, kurioje atsiveriančios patirtys savo kūno išgyvenamos kaip autentiškos, poeto sąmonei galimos patirtys. Gamta kaip erdvė pasaulyje, Liudui jau duota kaip tam tikra nustatyta absoliuti kryptis. Galime sakyti, kad Liudas Vasaris patirdamas gamtą kaip erdvę, visada esti tam tikrame taške, kuris ir leidžia savitą gamtos patyrimą, nukreipia Liudo sąmonę gamtos patyrimo link. Būdamas šiame konkrečiame taške, Merleau-Ponty bei Husserlis tai įvardija nuliniu savo kūno patyrimo tašku, Liudas Vasaris geba save aptikti gamtoje ir atpažinti savą kūną kaip patiriantį. Gamtos patirtis Liudui pirmiausia atsiveria kaip vienio, nedalomos visumos patirtis: „Jisai nieko nemąstė, nieko negalvojo, tik visas jojo kūnas tarsi pavirto į vieną jutimą, o visas dvasios gyvenimas į vieną jausmą. Ir jis stačiai svaigo, jis negalėjo pakelti to jutimo ir to jausmo dydžio.“ (1, p. 51) Gamta „suvirpina“ *aš* sąmonę. *Aš* sąmonė skleidžiasi savo kūno patyrimo praplėsdama Liudo suvokimų lauką gamtos erdvėje.

Iš Liudo patiriamos gamtos erdvės mes galime ją suskaidyti į išorinę ir vidinę erdvę. Išorinei erdvei mes galime priskirti konkrečias vietas nuorodas, pavadinimus: „Paskui, išvažiavus iš miško, pasirodė vingiuoti, aukšti Dzūkijos ežerų krantai <...>.“ (1, p. 51) Išorinės erdvės patyrimas Liudui yra tam tikra koordinacių sistema, kurioje jis tiesiog orientuojasi. Mums ypač svarbi tampa Liudo vidinės erdvės patirtis. Kaip jo sąmonę, savą kūną veikia vidinis gamtos patyrimas. Filosofas Kristupas Sabolius pastebi, kad: „Erdvė yra susijusi su jausmu ir patirtimi, nuo jų priklausoma.“ (23, p. 60) Būdamas gamtoje, regėdamas tam tikrus gamtos objektus Liudas ją patiria kaip vieną nedalomą visumą: „Jis dabar juto pačią Gamtą, pačią jos visumą, besireiškiančią ir miškais, ir ežerais, ir kalvomis, ir saulės spinduliais, ir žiogelių čirškėjimu, ir paukščių čiulbesiu, ir visokeriopų kitų reiškinių gausumu.“ (1, p. 51) Gamtos įvardijimas didžiąja raide mums nurodo sąmonės galimybes atsiverti gamtai kaip ypatingai erdvei, kurios patyrimas įvardijamas tiesiog jutimu. Merleau-Ponty kalbėdamas apie jutimus pažymi, kad: „Jutimas – tai gyvybinis komunikavimas su pasauliu <...>.“ (16, p. 138) Liudas Vasaris jusdamas gamtos erdvę, kartu esti ir savo gyvenamajame pasaulyje.

Gamtos patyrimas Liudo sukonkretinamas iki seminarijos sodo ribų, kuris apribojamas sienele: „<...> bet pasprukti į kvepiančią, svaiginančią vakaro gamtą, kiek tik jos tilpo tame mūro sienele aptvertame plote. Susprogę ir sužydėję medžiai vakaro prieblandoje atrodydavo dar tankesni ir vešlesni negu dieną – ir jis, eidamas pro juos, visa krūtine gerdavo iš jų žiedų trykštančią gamtos gyvybę.“ (1, p. 107) Vadinasi, Liudas patirdamas save gamtoje kartu patiria ir tam tikras jos kaip erdvės ribas. Tačiau vėlgi tai yra išorinės erdvės ribos, vidinės patiriamos erdvės ribos driekiasi kur kas toliau. Liudo gamtos patirtį praplečia įtraukiamos jauslės. Regėjimu ir kvapu jis praplečia savo patiriamos erdvės ribas. Išoriškai Liudas suvokia seminarijos sodą kaip turintį įėjimą ir išėjimą. Tačiau vidinis sodo erdvės patyrimas čia vėl atsiveria kaip bendra gamtos patirtis. Šioje mūsų citatoje mes aptinkame ir laiko patirtį – dienos patirtys lyginamos su vakare atsiveriančiomis patirtimis. Galime teigti, kad vakaras kaip tam tikras laikas Liudui sudaro galimybes savitai patirti gamtą. Būtent vakaro laikas atskleidžia Liudo savo kūno jauslių aštrumą, kada patiriami jautimai yra stipresni negu dienos metu.

Merleau-Ponty kalbėdamas apie erdvę pabrėžia, jog tam, kad *aš* suvoktų erdvę pirmiausia reikia ją išgyventi, patirti, suvokti ir atrasti jos svarbą sau pačiam. Liudo Vasario gamtos patyrimą mes galėtume apibūdinti kaip individualų, priklausančią tik savo kūno patyrimų laukui: „Dažnai, radęs jau sausą, jauna tankia žole apaugusią vietelę, jis nusivilkęs tiesdavosi sutaną, guldavos aukštieninkas ir, sunėręs po galva rankas, ištisą valandą skendėdavo pasyvioj kontempliacijoje. Gėrėdamasis jautė, kaip jį dabar perpučia minkštas kvapus vėjelis ir kokia malonia šiluma glosto jo kūną saulės spinduliai.“ (1, p. 426) Galime teigti, kad Liudui Vasariui erdvė pirmiausia yra jo savo kūno patirčių vieta. Ji tampa jam svarbi tuo, kad čia jis gali atsiriboti nuo savo kūno kaip kunigo

patyrimo ir atsiverti poeto patirčiai, kada juslės ypač suaktyvinamos ir patiriama erdvė „sujautrinama“: „Gyvendamas su gamta, jis iš gamtos daugiausia ir sėmėsi įkvėpimo. Tuo metu gamtinė jo lyrika padarė geroką žingsnį priekin. <...> Jis patyrė, kad pati gamta turi savo gyvenimą, savo sielą ir savo kalbą.“ (1, p. 427) Liudas atranda gamtos svarbą jo poezijai. Patirdamas gamtą, suvokdamas joje save poetas tai pratęsia poezijos temose: „Pakeisdamas sąvokas, iš realaus peizažo jis kūrė simbolinį paveikslą – gamtos rūmą ir šventovę, gyvenamą paslaptinių būtybių, kurios myli, kovoja ir kenčia, valdomos negailestingo likimo.“ (1, p. 427) Ne tik erdvė „sujautrinama“, tačiau ir kūnas tampa jautrus. Kiekvienas gamtos pajautimas lytėjimu, klausia, kvapu patiriamas savo kaip jautraus kūno išgyvenimu. Gamta prisiliedama prie Liudo kūno „įjautrina“ jo jusles, kurių dėka jis darosi pastabesnis bendram gamtos suvokimui.

Gamta patiriama ir Liudui esant konkrečiose geografinėse vietose. Viena tokių minimų romane yra Nida: „Kai Vasaris pasiekė kalvos viršūnę, iš tiesų vaizdas pasirodė nepaprastas. Begaliniai toliai nyko sidabrinėse mėnesienos ūkanose. Vakaruose dar žaidė saulėlydžio spalvos. Įsisiūbavusi jūra, šviesi kaip sidabras, laistėsi ir kito šimtais atošvaistų, graži ir galinga savo begalinėj laisvėj. <...> O rytuose tamsu ir nyku. Neatskirsi, kur dangus, kur marios. Visa padūmavę, paūkavę.“ (1, p. 622) Atsiverianti Liudui erdvė siekia daug toliau jo stovėjimo erdvėje taško. Savas kūnas patiria tolimą horizontą, kuris peržengia erdvės *čia* ribas ir susilieja su kitu matomu erdvės *čia* horizontu.

Liudo Vasario gimtinės patirtis taip pat siejasi su gamta. Čia mes jau galime pastebėti tikslesnę erdvės koordinacių sistemą: „Liudas jau iš tolo sekė, kada pamatys savo tėviškės trobas, o pamatęs negalėjo atitraukti nuo jų akių. Stovėjo jos prisigūžusios prie kalnelio, aukštais medžiais apaugusios, tokios tylios ir liūdnos.“ (1, p. 53) Patiriamos erdvės koordinatės čia apibrėžiamos toli ir arti sąvokomis. Tokiu būdu skaitytojas gali pastebėti, kaip slenka Liudo akimis regimas vaizdas – nuo tolumos prie vis artėjančių erdvės detalių. Regėjimas akimis Liudui leidžia išskirti ir *aukštai* – *žemai* kategorijas. Trobos priskiriamos prie *žemai* kategorijos, o regimi medžiai – *aukštai* kategorijai. Tokios erdvinės nuorodos leidžia Liudo savam kūnui nusistatyti patiriamos erdvės ribas.

Liudo gamtos patyrimui svarbi yra ir tėviškės Aušrakalnio patirtis. Visų pirma tai ypatinga erdvė, kuri matuojama *aukštai* koordinate: „<...> kuris buvo aukščiausia visoje apylinkėj vieta, toli nuo bet kokios trobos ir bet kokio kelio ar tako.“ (1, p. 109) Būdamas tokioje erdvinėje pozicijoje Aušrakalnis leidžia Liudui regėti toliau už savo kūno horizonto: „Jis, kaip ir visi svajingo ir kontempliatyvaus būdo žmonės, mėgo plačius reginius, panoramas, kur žvilgsnys nekliudomai skrenda viršum visų daiktų ligi tolimųjų melsvomis ūkanomis apsiūkusių horizontų. Tokia panorama prieš jį atsiskleisdavo nuo to kalnelio.“ (1, p. 110) Erdvė visada patiriama kaip *mano čia* aplinka. Suvokdamas Aušrakalnio erdvę, Liudas visada ją patiria kaip savo *čia* aplinką. Liudo *čia*

aplinka ribojama tam tikromis nuorodomis, kurios orientuoja ir patį skaitytoją: „Iš pietų pusės, pro tėviškės trobas, anapus kaimo, buvo matyti miškas. Besitęsdamas į kairę ir pusrąčiu apsupdamas reginį iš užpakalio, jis vėl tolėjo ir tolėjo, kaskart vis labiau mėlynuodamas ir toli rytuose tapdamas siaura, tarp žemės ir dangaus ištiesta juosta. Persimesdamas į dešinę, jis vėl ėjo artyn, kol anapus kito kaimo, šiaurės pusėje, giliame slėny virto nunykusių pušaičių ir laibų kreivų berželių giraitė, kur augdavo daug mėlynių ir veisdavosi gyvačių. Už giraitės, anapus, toli toli, buvo matyti vėl aukšti derlingi laukai, medžiais apaugę viensėdžiai ir tolimų bažnyčių bokštai.“ (1, p. 110) Iš šio aprašymo mes galime įsivaizduoti Liudo stovėjimo vietą, tą patiriamos erdvės tašką iš kurio Liudo akimis atsiveria regimos aplinkos patyrimas. Kaip teigia filosofas Dalius Jonkus: „Kiekviena patirties erdvė siejasi su kitomis, kadangi jos nėra uždaros.“ (12, p. 269) Šiame Aušrakalnio erdvės aprašyme mes matome, kad kalnelio erdvė siejasi su kaimo, miško, giraitės erdvėmis kaip atviromis Liudo savo kūno patirčiais. Svarbu pastebėti, kad šis aprašymas nurodo ir Liudo kūno jaučiamą nuotolių sistemą. Iš pateiktų erdvinių nuorodų mes galime teigti, kad Liudui atsiveriantis vaizdas keičia jo kūno poziciją erdvės atžvilgiu, nes tam, kad išvystų kas yra dešinėje ir kairėje jis turi arba pasukti žvilgsnį, arba apsisukti pats atlikdamas judesį. Vadinasi patirdamas erdvę Liudo kūnas orientuojasi, atlikdamas tam tikrus judesius.

Laikas keičia Aušrakalnio erdvės patyrimą. Kiekviena *mano čia* aplinka kartu yra ir *mano* patiriamo laiko *dabar*. Praeityje laikas *dabar* buvo vienoks, o dabartyje jis pakinta: „Tik dabar jis buvo matomas iš kito šono, ne niūksančių miškų, bet šviesaus horizonto fone. Godžiu žvilgsniu ėmė lukštenti Liudas Vasaris seniai matytas vietas.“ (1, p. 498) Praeinantis laikas keičia ir erdvės patirtis. Liudui dar esant seminaristui jo žvilgnis aprėpdavo plačią Aušrakalnio erdvės panoramą, jam subrendus – žvilgnis koncentruojasi į vieno konkretaus žiūros taško patyrimą – ne į mišką, o į šviesoje skendintį foną.

Namų erdvė yra ta vieta kur Liudas jaučiasi savas. Todėl ir savo kūno patyrimo čia niekas nevaržo. Kūnas čia yra laisvas patirti: „Tėviškės seklyčia, kvepianti obliuotu medžiu, tą vakarą jam buvo maloniausia pasauly vietelė. Ten niekas negalėjo sudrumsti jo nurimstančios po tos dienos triukšmo širdies.“ (1, p. 60) Poeto savam kūnui būtina vienatvės patirtis, kurią Liudas gali patirti namų seklyčios erdvėje. Namų erdvės patirtis kinta su Liudo Vasario išvykimu į seminariją. Išvykdamas į seminariją jis namus palieka kaip savą erdvę, o grįždamas iš seminarijos atostogų, namus patiria jau kaip susvetimėjusią jam erdvę. Vadinasi, laikas praeityje ir laikas patiriamas *dabar* kinta, keisdamas ir namų erdvės patyrimą.

Liudo erdvės patirtis neatsiejama ir nuo jo kunigiškos patirties. Liudui Vasariui atsiverianti koplyčios erdvė susijusi ir su patiriamais joje daiktais. Merleau-Ponty pabrėždamas daiktų reikšmę teigia: „Mano kūnas yra [būtis] sau ne dėl skaidrumo, - kaip kad mąstymas, kuris bet ką mąsto asimiliuodamas, konstituodamas, transformuodamas į mintį, - tai [būtis] sau dėl susilieimo,

narcisizmo: regintysis priklauso tam, ką regi, liečiantysis – tam, ką liečia, juntantysis – tam, ką junta; tad tai [būtis] sau, įpinta tarp daiktų, turinti veidą ir nugarą, praeitį ir ateitį....“ (15, p. 47) Daiktai yra patiriamos erdvės dalys. Merleau-Ponty aptardamas erdvę ir daiktų vietą joje teigia: „Erdvė nėra aplinka (reali ar loginė), kurioje yra išdėstyti daiktai, ji yra reikšmės, kurių dėka daiktų vieta tampa įmanoma.“ (18, p. 243) Būdamas tam tikroje erdvėje *aš* visada kartu patiria ir daiktus. Seminarijos koplyčios erdvė yra viena tų, kada matome Liudui atsiveriančias daiktų patirtis: „Liudui Vasariui iš pirmos dienos ypač į akį krito ant išgaubtų koplyčios sienų iš abiejų pusių nupiešti šv. Aloyzo Gonzagos ir šv. Stanislovo Kostkos didesni už natūralų dydį paveikslai. <...> Liudas Vasaris, įsižiūrėjęs į tuos didžiulius paveikslus, visados pajusdavo gilios pagarbos, bet taip pat ir prietaringos baimės jausmą.“ (1, p. 14) Patiriamoje koplyčios erdvėje Liudo sąmonė pasirenka patirti šiuos du paveikslus kaip vienintelius daiktus toje erdvėje atsiveriančius jo patirčiai. Kaip pastebime, Liudui Vasariui užtenka išvysti šiuos paveikslus, kad jis jau žinotų kokių būdu juos patirti, kaip prie jų prieiti ir ką juose matyti. Liudas Vasaris tiesiog nukreipia savo kūną į tai kas yra regima. Merleau-Ponty teigia: „Viskas, ką matau, iš principo yra man pasiekiamas, mažų mažiausiai pasiekiamas mano žvilgsniui, pažymėta „aš galiu“ žemėlapyje.“ (15, p. 46) Taigi tai, ką Liudas regi, yra neatsiejama nuo bendros erdvės patyrimo, iš kurio Liudas kaip patiriantis atsirenka ką patirti. Kartu jis pasirenka ir erdvės patyrimo laiką. Tą pačią koplyčios erdvę ir joje kabančius šventųjų paveikslus Liudas Vasaris pasirenka patirti vakaro metu: „Svirduliuojant aliejinės lempos liepsnelei, tie šventieji tarsi atgydavo, o jų veidai, čia nušvisdami, čia apsiniaukdami, gaudavo naujos, dieną nematytos išraiškos.“ (1, p. 161) Vadinasi, tinkamai pasirenkamas laikas leidžia Liudui naujai patirti ir jau patirtą erdvę.

Kalbėdami apie Liudo Vasario patiriamą erdvę mes ją galime susiaurinti iki patiriamos kambario erdvės. Kambario erdvė neišsiplėčia savo koordinatėmis, tai keturių sienų darinys. Tačiau Liudui atsiveriančios įvairių kambario erdvių patirtys nutolsta nuo keturių sienų vaizdinio. Skaitydami Liudo Vasario patiriamų kambarių aprašymus mes galime pastebėti tai, kas Liudui patiriamoje erdvėje yra svarbiausia: „Jiedu nuėjo į jos kambarį, ir Vasaris pamatė gelsvų sudžiūvusių Aušrakalnio kačpedėlių pluoštą, užkištą už paveikslėlio ties jos lova.“ (1, p. 189) Čia mes matome kaip Liudas Vasaris atsiriboja nuo kitų patiriamo kambario erdvėje esančių daiktų ir patiria tai, kas jam svarbiausia. Aušrakalnio erdvę mes aptarėme jau anksčiau kaip ypatingą. Neatsitiktinai ir dabar Liudas susikoncentruoja tik į Aušrakalnio gėlių puokštę ir į jos vietą kambario erdvėje. Liudas regi tai, ką jo akys nori regėti, jis regi *čia* ir *dabar*. Merleau-Ponty teiginys, kad: „Kiekvienas erdvės taškas yra ir yra mažomas ten, kur jis yra, vienas – čia, kitas – ten; erdvė yra [buvimo] *ten*, *kur* akivaizdumas.“ (15, p. 72) mums šioje situacijoje labai tinka. Tą pačią lovą ar gėlių puokštę Liudas regi tose kambario erdvės vietose, kur jie ir laikomi. Ir Liudas čia pasirenka patirti akivaizdžiausius jam daiktus.

Kitokį kambario kaip erdvės suvokimą matome, kai Liudas apsilanko kunigo Stripaičio kambaryje: „Kun. Stripaičio kambariai iš tiesų buvo jaukūs. Pirmame, gana erdviame kambary kampe stovėjo gėlėtu pliušu aptraukta sofa ir pora tokių pat minkštų kėdžių. Prie sofas – raudona pliušine staltiese apdengtas stalelis, ant kurio buvo padėta pora albumų su atvirutėmis ir fotografijomis. Prie sienos tarp dviejų langų stovėjo rašomasis stalas, netoli nuo jo – spinta su knygomis.“ (1, p. 272) Liudas šią erdvę patiria kaip savam kūnui svetimą, tai matome iš Liudo pastebimų kambaryje esančių daiktų. Jis nejaučia jokie artumo su savą kūną supančia aplinka, todėl ir nesusikoncentruoja į kelias jam artimas detales, o pateikia jas išvardydamas visa ką regi. Tačiau toks kambario erdvės aprašymas liudija Liudo buvimą jame. Mes galime įsivaizduoti konkrečias vietas, kur jis stovi ar eina apžiūrinėdamas matomus daiktus.

Patirdamas baronienės Rainakienės kambarį Liudas atsiveria tik jam jau artimų daiktų, susijusių su baroniene, patirčiai: „Tai buvo išlepintos ponios kambarys, prisisunkęs kvėpalų ir brangių cigaretų aromato <...>.“ (1, p. 342) Jau minėjome, kad erdvės patirtis yra neatsiejama nuo joje esančių daiktų patirties, tačiau taip pat svarbu, kad Liudas Vasaris patirdamas kambario erdvę savu kūnu atsirenka ką patirti, kurio daikto patirčiai atsiverti.

Vilniaus erdvė suvokiama per regimus konkrečius daiktus bei atsiveriančius vaizdus: Aušros Vartai, Gedimino kalnas bei pilis, Katedra, Trakai. Vilniaus erdvės aprašymas su tiksliais vietų pavadinimais leidžia skaitytojui susidaryti Liudo regimos erdvės žemėlapi. Kauno erdvė mums atskleidžia daugiau Liudo Vasario kūno patirčių: „Nepaprastai menkas ir nuskurdęs pasirodė Vasariui Kaunas po užsienio miestų. Žemutė stotis, duobėta aikštė ir kreivų, į žemę sulindusių, kiaurais stogais medinių lūšnų gatvė su kuprotu grindiniu. <...> Užsieniečiui miestas atrodo kaip išmiręs. Nei vikriai zujančių automobilių, nei blizgančių autobusų, nei įkyrių motociklų, nei nervingai skubančių praeivių.“ (1, p. 477) Po užsienio patirties Liudui Kauno erdvė tampa svetima. Jis neranda savo kūno patirčių galimybių tarp regimų sunykusio miesto vaizdų. Prie ko beprisiliestų savas kūnas, jam viskas tampa ne sava. Mes net galime patys jausti kaip Liudas vaikšto duobėtomis gatvėmis, kaip jo kojoms yra nepatogu.

Dvaro erdvė Liudui siejasi su dvaro pastatais bei jį supančia aplinka: „Priėjęs vidurinę alėją, jis pamatė dviejų aukštų mūrinio rūmo fasadą. Jam pasirodė, kad sodas buvo švariai laikomas, o rūmai stilingi ir gražūs.“ (1, p. 277) Svarbu ir tai, kad dvaras sukelia Liudo savo kūno patyrimą fantazijos pasaulyje: „Dvaras jį traukė kaip kokia užburta pasakos pilis, kurioje piktas raganius slepia ir auksą, ir sidabrą, ir deimantus, ir žemčiūgus ir kalina gražuolę karalaitę.“ (1, p. 281) Vadinasi vienos erdvės patyrimas gali atverti kitos erdvės patirtį. Šiuo atveju dvaro erdvė susipina su fantazijos pasaulio erdve, kurioje ta pati dvaro erdvė suvokiama per iliuzijos prizmę.

Taigi, erdvės analizė mums atskleidė, kad savas kūnas patirdamas erdvę visada yra tam tikrame taške. Erdvės patirtis yra neatsiejama ir nuo joje esančių daiktų patirties. Savas kūnas

judėdamas, keisdamas savo padėtį erdvės atžvilgiu geba aprėpti platų gamtos patyrimo lauką. Erdvė Liudui yra jo patirčių vieta ir aplinka, kurioje tos patirtys atsiskleidžia. Atlikta analizė mums leidžia teigti, kad Liudo savas kūnas, būdamas erdvėje, pasirenka tai, ką jis patiria.

2. Kūnas ir laikas

Kaip teigia Dalius Jonkus: „Laikas – būtina bet kokio suvokimo dimensija, todėl ir literatūrinis pasakojimas neapseina be laiko plotmių išskleidimo.“ (12, p. 263) Laiko patirtis romane „Altorių šešėly“ daugiausiai dalyvauja kaip prisiminimai, vaizduotės kuriami išgyvenimai. Teorinėje dalyje minėjome apie „objektyvaus laiko išjungimą“. Objektyvų laiką mes turime ir suvokiame visi vienodai. Subjektyvus laikas kinta nuo kiekvieno mūsų skirtingų laiko patirčių. Todėl ir Liudo Vasario laiko patirtį galime laikyti subjektyvia, tik jo patiriama, jam ir jo gyvenamam pasauliui priklausoma.

Liudo Vasario laiko patirtis neatsiejama nuo vaizduotės pirmiausia dėl to, kad vaizduotėje atgyja prisiminimai, išgyvenama iš naujo jau patirta dabartis. Romane „Altorių šešėly“ vaizduotė pasirodo kaip prisiminimų laikas bei svajonės. Prisiminimų laiką mes galėtume apibūdinti kaip ne tokį aktyvų, nors jis užima didžiausią vaizduotės raiškos dalį. Liudo Vasario svajonės mums įdomesnės tuo, kad jis jas sukuria savo sąmonėje, svajonės leidžia savam kūnui pritraukti jo trokštamą objektą: „Jis savo vaizduotėj matė save stačiai didvyrį, su nepaprasta drąsa besiginčijantį su Mazurkovskiu ir pasiryžusį beveik išeiti iš seminarijos, negu pildyti tą neteisingą ir užgaulų parėdymą.“ (1, p. 74) Susikurdamas šią svajonę Liudas Vasaris atsiduria kitame laike *dabar*, svajonės laike *dabar* kada jo norimas objektas – pasilikimas savame kambaryje ir nesikraustymas į labirintą tampa įmanomas. Vaizduotė leidžia Liudui įsivaizduoti, sukurti fantaziją, kurioje būtų priartinami ir keli jo norimi objektai: „Paskui jis atsidurdavo dvare ir įsivaizduodavo baronienę šalia Liucės, lygindavo jas, bet ir viena, ir antra jam buvo savotiškai brangios.“ (1, p. 405) Patiriamas fantazijos laikas Liudo reflektuojamas dabartyje: „Baronienė dabar jam atrodė įdomesnė, labiau viliojanti <...>. Bet ponias Brazgienė traukė jį kaip labai malonus praeties išgyvenimas, kaip draugiška, sava, prietelinga siela.“ (1, p. 405) Liudo laike *dabar* patiriami *kiti* sukelia ir jo atsiminimus apie jau patirtus *kitus*, šiuo atveju apie Liucę ir baronienę.

Kuriamos svajonės, iliuzijos Liudui padeda patirti ir tikrovėje nepatiriamus dalykus: „Bet dažniau jis mėgdavo svajoti apie savo būsimus literatūros laimėjimus, apie veikalus, kuriuos jis parašys ir kaip dėl to pakilsias baronienės akyse. Kai kada jis mėgdavo įsivaizduoti save nebe kunigą ir nukildavo į tuos nuostabius kraštus, apie kuriuos jam pasakojo baronienė.“ (1, p. 395) Realios duotybės trūkumą jis kompensuoja kuriamomis fantazijomis. Svajonių laikas visada patiriamas savo laike *dabar*. Dabartyje patiriami išgyvenimai, noras patirti tam tikrus objektus pildosi svajonių, iliuzijų laike.

Skaitydami romaną „Altorių šešėly“ mes aptinkame bene vienintelį sapno aprašymą, kuris, mūsų nuomone, neturėtų būti praleistas šioje analizėje. Žymus literatūros tyrinėtojas Wolfgangas Iseris kalbėdamas apie sapnus teigia: „<...> sąmonė gali parūpinti tokius vaizdinius tik semdamasi iš atminties, pažinimo bei duotos informacijos ir modeliuodama visa tai.“ (11, p. 176) Liudo

Vasario sapno atveju jo sąmonė semiasi iš patirtų dabartyje bei praeityje išgyvenimų: „Jis sapnuoja, kad savo gimtinę parapiją laiko mišias, kad pilna bažnyčia žmonių, o netoli altoriaus stovi jo tėvas ir motina. Jis atlaiko mišias iki evangelijos, bet pamiršta, kas reikia toliau daryti. Jis lipa atgal ir pradeda iš naujo, bet dabar pamiršta *Confiteor* ir kartoja tik tuos vienus žodžius: *Mea maxima culpa, mea maxima culpa, mea maxima culpa...* Jis mato, kad klapčiukai iš jo juokiasi, o tėvai žiūri nusigandę ir liūdnamai linguoja galvom...“ (1, p. 478) Šiuo atveju galime teigti, kad Liudas Vasaris tiesiog sapnuoja. Čia mes matome, kad sapnas gali turėti ir tam tikrą erdvę, kurioje Liudas patiria jį supančius daiktus: bažnyčią, žmones, evangeliją. Tačiau tai kartu yra ir patiriamas sapno laikas. Savo kūno būseną, kurią Liudas Vasaris patiria pabudęs iš sapno mums nurodo, kad sapnas buvo patirtas jau *mano* laike *dabar* – toje tikrovėje, kurioje atsibudau po sapno: „Jis pabunda tarsi kokią akmenį jausdamas ant savo krūtinės, ir girdi, kaip kažkurioj bažnyčioj skambina ankstybosiom mišiom.“ (1, p. 478) Žvelgdami į Liudo sapną, mes galime teigti, kad Liudas sapne regi, nors tiesiogiai toje regimybėje dalyvauja tik *aš* sąmonė. Iš sapno jaučiame ir *aš* kūno negebėjimą prabilti kalba. *Aš* kūnas sutrinka, kada per kalbą nebegali išreikšti savo minčių.

Galime teigti, kad Liudo Vasario fantazijos yra nenutrūkstamai patiriamo laiko seka. Fantazuodamas, kurdamas iliuzijas savas kūnas nuolatos juda nuo vienu daiktų prie kitų, nuo vienos fantazijos prie kitos. Filosofas Kristupas Sabolius pastebi: „Fantazavimas yra nuolatinė karuselė, kuri jokio kapitalo kaina negali būti sustabdyta – netgi neva sustabdyta – kaip kartais mums gali pasirodyti juslinės tikrovės atveju. Fantazija yra duota kaip grynojo ir nenurimstančio judėjimo evidencija, ji yra pati švariausia įmanoma sąmonės akto patirtis. Kaip gi kitaip – juk vienintelė vaizdo formuojanti medžiaga yra laikas.“ (23, p. 63) Laikas fantazijos erdvėje ypatingas tuo, kad jis patiriamas kaip kitas *mano dabar* laikas, kurį *aš* patiriu būdamas kartu su *mano dabar* laiku dabartyje. Praeityje *aš* gali patirti ateitį, kuri regima dabarties išgyvenimuose: „Stodamas į seminariją jis kiek kitaip vaizdavosi savo suklierikėjimo procesą. Jisai gan naiviai manė, kad pirmiausia juos ims įtikinėti. Manė, kad nesugriaunamais argumentais įrodys, jog yra Dievas. Manė, kad išsklaidys visas jų abejones ir išaiškins priekaištus. Kad dėl to jų tikėjimas pasidarys stiprus ir gyvas. Bet nieko panašaus nebuvo.“ (1, p. 25) Kuriama praeities fantazija Liudo kūnui leidžia patirti ir tai, ko *dabar* laiku jis nepatyrė, leidžia suvokti ir palyginti fantazijos ir dabarties patirtį.

Jeigu pažvelgsime į Liudo Vasario atsiminimus, tai pastebėsime, kad čia laikų santykis yra platesnis. Aktualizuodamas atsiminimus, Liudas vėl iš naujo persikelia į tą laiką. Liudas patiria ir dabartį, ir praeitį, ir ateitį. Tą patį laiką Liudas Vasaris patiria keliais lygmenimis: dabartyje *aš* gali patirti ateities laiką bei praeities laiką. Kiekviena *mano* patirta praeitis, dabarties atsiminimuose virsta *dabar* patiriama praeitimi. Dalius Jonkus praeitį apibūdina kaip: „<...> artimesnė ar tolimesnė. Kiekviena praeitis atgaivinama kaip akivaizdi dabartis su savo praeities ir ateities horizontais. Visos trys plotmės užsikloja viena ant kitos, esti viena kitoje, tačiau išgyvenamos kaip

„dabarties“ aktualizavimas ir virsmas.“ (12, p. 78) V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“ mes daugiausiai matome dabarties patirčių. Tačiau jos neišvengiamai susipina su Liudo Vasario patiriamais atsiminimais, kuriuos galėtume įvardyti kaip jau patirtos patirties aktualizavimą.

Savas kūnas yra ta vieta, kurioje praeitis ir dabartis yra „laikoma“. Dalius Jonkus tai įvardija kaip gyvo kūno gebėjimą nešiotis savo praeitį ir dabartį: „Tai lyg neišdildoma laikiškų patirties struktūrų gelmė.“ (12, p. 79) Liudas Vasaris, jeigu įvardytume tai Daliaus Jonkaus žodžiais, taip pat yra gyvas kūnas. Gyvas jis tuo, kad atsimena, kas buvo patirta, gyvas tuo, kad patiria, kas dar tik bus ateityje. Savas kūnas prisimindamas visada prisimena ne bet ką. Tai dažniausiai susiję su sąmonėje išlikusių prisiminimų akimirkomis, kurios iškyla dabartyje kaip *mano dabar* patirtis: „Jis mielai prisimindavo, kaip, prisijuosęs baltą žiurštą, stypčiodamas ant galų pirštų tempdavo didžiulius kruopų arba kopūstų puodus, kaip su trenksmu siūsdavo samtyje atgal į „peklą“ rastą kruopose kirminą arba kitą kokį nevalgomą daiktą.“ (1, p. 24) Dabartyje prisimenama praeitis neatsiejama ir nuo judėjimo fenomenologijos. Liudo Vasario kūnas savo prisiminime taip pat juda. Jis pirmiausia juda erdvėje nuo vieno taško prie kito. Lygiai taip pat jis juda ir atsiminimo laike. Atsiminimas sudėliojamas iš paeiliui einančių savo kūno veiksmų: pirmiausia prisijuosia prijuostę, paskui tempia didžiulius puodus, sviedžia kirminą.

Judėjimą mes galime įžvelgti ir Liudo Vasario *dabar* laike – tai kelionė iš Kauno į Vilnių. Kelionės laikas *dabar* patiriamas kaip ateities laiko nuorodos: „Stebint tą širdį keliantį greitį, matant zvimbiančius atgal telegrafo stulpus, mirgančius pro vienas kitą medžius <...> jam augo dvasia, drąsėjo norai ir stiprėjo dar jam nežinomų, vos užsimezgančių pajėgų atsarga.“ (1, p. 153) *Mano dabarties* patirtys lemia *mano* ateities suvokimą.

Dabartis mums nėra vien tai ką išgyvename *dabar* laiku. Į *dabar* laiką nuolatos yra implikuojami kiti laikai, jų patiriamos akimirkos. Vienu tokiu pavyzdžiu galėtume laikyti Liudo vaikystės atsiminimus iš kurių pastebime jo artimą sąlytį su gamtos, gimtinės erdve: „Jau paūgėjusį, <...> tėvas pasiėmė į mišką naktigonės, o miške sukūrė didelį laužą. Tos laužo liepsnos, tie dūmai, tos kibirkštys, ta kaitra – ir aplinkui glūdi miško tamsa, nematomų arklių prunkštimas ir kažin koki nesuprantami balsai – ir dar ypatinga susikaupusi tėvo veido išraiška sukėlė Vasario, vaiko, dvasioje pirmą jo gyvenime mistišką įspūdį ir įdiegė miglotą nuovoką, kad gamtoje kažkas yra.“ (1, p. 52) Iš šio atsiminimo matome, kaip patyrimo laikas yra neatsiejamas nuo daiktų. Būdamas erdvėje ir laike savas kūnas nuolatos yra veikiamas daiktų patirties. Tačiau čia svarbu pastebėti, kaip teigia ir Dalius Jonkus, kad: „Prisiminimuose mums yra duoti ne patys daiktai, bet tai, kaip jie buvo patirti toje dabarties situacijoje, kurioje jie buvo patirti, t. y. jie aktualizuojami su visomis konkrečiomis aplinkos išgyvenimo detalėmis.“ (12, p. 96) Liudas daiktus prisiminimuose dar kartą patiria – išgyvena jau buvusią patirtį naujai dabarties laike. Daiktų praeitis Liudui duodama per jo laikišką sąmonę. Praeities daiktų patirtis tampa naujai išgyvenama dabarties refleksija praesityje.

Tiek teorinėje, tiek praktinėje dalyje mes minėjome, kad turime atitolti nuo objektyvaus laiko suvokimo, kaip visiems žinomo ir priimtino. Tačiau šiame romane mums tampa svarbus tokių laiko kategorijų kaip „vakaras“, „naktis“ patyrimas. Būtent tos kategorijos Liudui Vasariui yra bene artimiausias laikas atsiverti tam tikroms patirtims. Vakaras yra tas laikas, kada atgyja Liudo prisiminimai: „Vieną tylų vakarą kaip paprastai sėdėjo jis ant kalnelio ir žiūrėjo į besileidžiančią saulę. Pereitos vasaros atsiminimai tą vakarą atgijo jame nepaprastai ryškiai. Paskutinis Liucės atsilankymas ir judviejų čia praleista kartu valandėlė jaudino jį taip kaip tuomet. O jo ausyse nuolatos skambėjo mielas, nuoširdus balsas: „Neužmiršk manęs, Pavasarėli, aš tavęs labai pasiilgstu...“ (1, p. 150) Prisiminimą Liudas gali atnaujinti, iš naujo patirti būtent vakare. Patiriamos erdvės laikas – vakaras yra ypatingas tuo, kad siejasi su paslaptimi ir mįslingumu. Liudas Vasaris visa tai patiria savo kūnu: „Šventoriaus kampe jis įžiūri juodą kryžių. Jis žino, kad toje vietoje palaidotas klebonas, pastatęs šią bažnyčią. Vasariui daros šurpu, prisiminus tą kapą ir gulintį jame kleboną <...>. Jo kūną nuveria širpulių banga, jis pajunta ant veido tarsi kokį žvyną <...>.“ (1, p. 313) Vakaras kaip tam tikras laikas pasižymi tuo, kad tamsoje ypač suaktyvėja mūsų joslės, kūnas tampa ypač jautrus. Todėl ir patiriama erdvė savo kūno suvokiama per paslapties, tamsumos lauką.

Nakties laikas Liudui leidžia suvokti ypatingą jam atsiskleidžiančią patirtį: „<...> tą naktį mąstė, kad viena tokia didmiestiškos civilizacijos demono auka bene bus ir Liucija Glaudžiuvienė. Tada jis pirmą kartą pajuto, kad tas demonas ir į jį patį kreipia savo ugninį žvilgsnį, ir į jo širdį tiesia svilinančius savo nagus. Jis suprato, kad jam reikia budėti, kad jam reikia nuolatos atsinaujinti ir dirbti <...>.“ (1, p. 615) Šis laikas leidžia Liudo sąmonei susivokti savo patiriamuose išgyvenimuose. Atsiverdamas nakties patirčiai Liudas kartu atsiveria ir savo laikui *dabar*, kaip vienintelei galimybei kūnui reflektuoti save.

Ne tik vakaro ar nakties laikas yra ypatingas, tačiau metų laikas – vasara tampa tuo laiko centru, kuris sutelkia Liudo Vasario patirtis. Mes galime teigti, kad vasarą mes suvokiame objektyviai, tačiau kiekvienas ją patiriame skirtingai. Mums vasaros laikas šiame romane tampa svarbus tuo, kad sutelkia daiktus, įlaikina savą kūną: „Ta vasara buvo jam kaip kokia ilga meditacija, kaip koks gilus nugrimzdimas į save. Atsiskyres nuo žmonių ir gyvenimo, jis norėjo geriau save iširti, sutelkti savo jėgas ir žengti lemiamą žingsnį viena ar kita kryptim.“ (1, p. 615) Liudo Vasario patiriama dabartis tampa galima vasarą kaip savo kūno refleksija meditacijos metu.

Laiko patirtis romane „Altorių šešėly“ išryškėjo kaip dabartyje iškylančios laiko plotmės. Tai – praeities – atsiminimų laikas, ateities laikas kaip įsivaizduojama perspektyva į būsimą laiką. Laikas Liudo patiriama trimis laiko plotmėmis – praeities, dabarties ir ateities. Pastebėjome, kad vaizduotės, fantazijų, kuriamų iliuzijų pagalba Liudas Vasaris gali prisiartinti jam rūpimus objektus,

juos patirti atsiminimuose arba nukreipti į ateitį. Kūnas mums čia iškilo kaip praeities ir dabarties „laikymo“ vieta. Tik gyvam kūnui įmanoma laiko atvertis.

3. Dialogas – susitikimo su kitais ir daiktų patirties vieta

Aptariant *aš* ir *kito* kūniškos patirties santykį, mes neišvengiamai priartėjame ir prie fenomenologinio dialogo temos. Šis dialogas yra neatsiejamas nuo *aš* ir *kito* santykio susitikimo situacijoje: „Intersubjektyvumo plotmėje būtent šis matmuo (*kūniškoji patirtis* – V. J. *pastaba*) yra dialogo – susitikimo ir sąveikos su kitu – pagrindas.“ (9, p. 50) Dialogo tema mums leidžia atskleisti *aš* ir *kito* temą V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“. Čia mes galėsime aptarti Liudo Vasario ir kunigų bendruomenės kūnišką patirtį. *Kitą* čia mes identifikuosime kaip dialogo partnerį. Šioje dalyje mes dėmesį skirsime komunikacijos terminui – pokalbiui. Tačiau čia pokalbis mums bus svarbus kaip tam tikra dialogo apibrėžtis – „<...> būvimo vienas su kitu ir sakymo vienas kitam būdas.“ (9, p. 175) Dalyvaudamas pokalbyje su *kitu* Liudas Vasaris pirmiausia atsiduria buvimo su juo situacijoje. Dialogas kaip pokalbis pirmiausia mums reiškiasi kalba. Svarbu čia pabrėžti, kad kalba, kaip teigia ir Merleau-Ponty „<...> yra viena iš mano kūno galimybių.“ (18, p. 180) Pats kūnas mums atsiveria kalba, jo patirtis mes gebame matyti dialogo santykiu.

Svarbu pastebėti, kad pokalbiuose su *kitais*: kunigais, seminarijos bendruomenės nariais ar artimais Liudo aplinkai žmonėmis, Liudas Vasaris atsiduria kūniškoje situacijoje *vienas – prieš – kitą*. Kaip teigia filosofė Jelena Simonova: „<...> bendravimo ir pokalbio galimumą grindžia pirmapradis suvokimas, kad kitas yra tokioje pat kūniško kalbiškumo situacijoje, kurioje esu aš.“ (25, p. 34) Liudas dalyvaudamas pokalbyje su *kitu*, visada yra su juo. Dialogas vyksta tik todėl, kad Liudas identifikuoja savo pokalbio partnerį, suvokia, kad tiek jis, tiek *kitas* yra toje pačioje pokalbio situacijoje. Čia įtraukiamos svarbiausios kūniškosios joslės – regėjimas bei klausas. Liudas Vasaris regi kiekvieną su juo kalbantįjį ir įsiklauso į kiekvieną jo sakomą žodį. Kūniškoji susitikimo *vienas – prieš – kitą* patirtis iššaukia vienokią ar kitokią Liudo Vasario kūnišką patirtį: „Pasibaisėjimo šiurpulys dilgtelejo Liudui Vasario širdį. Lyg koks žaibas nuvėrė jo sąmonę, bet tik vieną akimirksnį.“ (1, p. 37) Dialogas su Varioku ir jo iššaukiama reakcija patiriama visu kūnu. Liudas patiria šiurpulį, jaučia dilgteleėjimą į širdį.

Prisiminkime ir teorinėje šio darbo dalyje aptartą trinarę dialogo struktūrą, kurią sudaro *aš*, *kitas* ir daiktas. Daiktui čia tenka svarbus vaidmuo. Kaip teigia Merleau-Ponty: „<...> jis (*kūnas* – V. J. *pastaba*) laiko daiktus aplink save, jie yra jo paties priedas ir tęsinys; daiktai yra inkrustuoti į gyvą kūną, jie sudaro išsamios jo apibrėžties dalį, <...>“. (15, p. 48) Liudas Vasaris kūnu patirdamas pokalbį su *kitu*, suvokia ir daiktą, kuris tarsi iššaukia pokalbio situaciją: „Po poros dienų Vasaris užklupo Varioką vienoj aulėj vartant didelį iliustruotą „Klosų“ komplektą. Variokas pasiūlė pasižiūrėti iliustracijų kartu. Po keliolikos puslapių jiedu atvertė didelį paveikslą, pavadintą „*Branka w jasyrze*“ – „Vergė nelaisvėje“, vaizduojantį visai nuogą, jauną, virvėmis surištą moterį. Norint graudus to paveikslo turinys, gražuolės vergės pozą dailininkas buvo padarė viliojančią ir net pikantišką.“ (1, p. 38) Šioje regimybės situacijoje mums svarbu pastebėti tai, kad tiek Liudas, tiek

Variokas mato šį paveikslą kartu. Tačiau čia mums svarbus tampa Liudo, kaip kūniškai patiriančio *aš* individualus išskyrimas. Šis paveikslas Liudo patiriamas kitaip nei Varioko. Liudas jį patiria jusliškai – regėjimu: „Vasariui, niekad tokių iliustracijų nemačiusiam, kartu buvo ir smalsu, ir nepadoru tą paveikslą žiūrinėti <...>.“ (1, p. 38) Paveikslo matymas iššaukia kūnišką judesį – akių nusukimą nuo regimo objekto. Šioje situacijoje daiktas kaip *kitas* „užgauna“ Liudą Vasari. Šis „užgavimas“ ir iššaukia tam tikrus savojo kūno patyrimus.

Analizuodami dialogo situaciją šiame romane turime atkreipti dėmesį ir į tai, ką man, t. y. Liudui Vasariui duoda *kitas*, kokias naujas kūniškąsias patirtis Liudas sutinka dialoge su *kitu*. Pirmiausia Liudas patiria savo kuriamą poeziją pokalbyje su *kitu*: „ – Tavo pirmasis eilėraštis geresnis, <...> Jisai nuoširdus ir gilus. Antras gi atrodo daugiau sugalvotas.“ (1, p. 90) arba: „<...> žmonės <...> paskaitę tavo eiles, sako, kad turi talentą. <...> Tu būtinai turi rašyti.“ (1, p. 136) Dialogo situacijoje *kito man* sakomoje kalboje *aš* gali patirti kitokį *aš* t. y. Liudo Vasario ir Varnėno pokalbyje, Liudas kūniškai, per kalbą patiria savo kuriamą poeziją. Varnėno deklaruojamos mintys Liudui atsiveria savo kūno patyrimu. *Kitas* Liudui atveria ir gebėjimą savo kūnu patirti save patį. Kalbos kaip žodžio pavidalu Liudas gali išreikšti savo kūno užslėptas intencijas: „ – Ne, panele Liuce, – tarė jis, slėpdamas staiga kylantį susijaudinimą. – Mano sielos gyvenimas skurdus ir neturtingas. Aš negaliu jo papuošti nė viena „slaptingai žavinčia svaja“. Pasaulis – mano priešas. Dėl to man ir brangus patarimas „mokėk gyventi pats savyje...“ “. (1, p. 231) Šiuo atveju būtent kūniškas buvimas pokalbyje su *kitu*, Liudui leidžia neatitolti ir nuo pasaulio. Liudo Vasario pasakymas „mokėk gyventi pats savyje...“ žymi patį mokėjimą gyventi pasaulyje. *Kito* patyrimo dėka Liudas atsiveria ir pasaulio patirčiai.

Romane „Altorių šešėly“ yra vienas dialogas, kuris labiausiai susijęs su Liudo Vasario kaip seminarijos mokinio patirtimi. Tai dialogas tarp Liudo Vasario ir profesoriaus, kurio metu Liudas turi išspręsti jam pateiktą kazusą. Čia Liudas patiria save kaip negebantį išspręsti jam profesoriaus pateikto kazuso. Per jo ir profesoriaus kalbą jis suvokia, kad jo savas kūnas dar nėra pasirengęs patirti sunkių profesoriaus jam keliamų išbandymų:

„ – Ar vien tik už blynus ją bučiavai?

– O!.. Tai ne vien... kad Kaja graži... ji man labai patinka...

– Ar daugiau nieko nebuvo, tik pabučiavimas? – klausė toliau įsidrasinęs „nuodėmklausys“.

– Tai buvo ir daugiau, dvasiškas tėveli...

Prapuoliau, pamanė vargšas klierikas, jis kazusą vis labiau komplikuoja.“(1, p. 127) Savas kūnas priverstinių klausimų – atsakymų situacijoje atsiveria kaip dar nepažini patirtis. *Kitas* provokuodamas, įtraukdamas Liudą į konfliktą kartu sukelia ir jo kūno pasimetimą, kada jis nebegali orientuotis dialogo situacijoje.

Dar vienas dialogas, į kurį turėtume atkreipti dėmesį, yra Liudo Vasario ir Šlavantų tėvelio, kuriame ypač atsiskleidžia savo kūno kaip kunigo patyrimo konfliktas. Liudo savas kūnas Šlavantų tėvelį patiria kaip ypatingą *kitą*, jo idealizuoto kunigavimo įsikūnijimą. Tačiau tai, ką Šlavantų tėvelis kalba kreipdamasis į Liudą Vasariį jo savam kūnui sukelia dar jo nepažinius jūmus: „O Vasariui nuo tų žodžių šiurpuliai perėjo per kūną ir didelis kartumas pakilo širdy. Jeigu tai būtų kalbėjęs ne tėvelis, bet kas kitas, kas jo, Vasario, pažinojo intymiausius pergyvenimus, jis būtų pamanęs, kad tai pikta ironija, noras jį įskaudinti arba į nusiminimą įstumti.“ (1, p. 355) Būtent Šlavantų tėvelis sukelia Liudo savo kūno patyrimu kunigo ir poeto konfliktą. Tėvelio kunigystės idealizavimas atveria Liudo savam kūnui patyrimą, kad jis tokiu kunigu niekada ir negalės būti, nes savam kūnui jau yra pažinus poeto *aš*.

Įdomus mums pasirodė Vasario ir kunigo Laibio dialogas apie moteris. Jeigu mūsų darbo dalyje *kitas*, moteris buvo patiriama Liudo Vasario jusliniu, erotiniu bei estetiniu pagrindu, tai dabar mes turime galimybę pastebėti, kaip moteris Liudo patiriama per kalbą, pokalbyje su Laibiu. Žinoma, neatskiriama nuo kalbos yra viena pagrindinių mūsų juslių – klausa. Tačiau čia moters patirtis Liudui atsiveria dialogo konflikte su kunigu Laibiu kaip to konflikto iniciatoriumi. Kunigas Laibys moterį patiria kaip neigiamą *kitą*: „<...> gražiausios, įdomiausios, labiausiai viliojančios ir gyviausiai žadinančios fantaziją moterys turi kurtizanės prigimtį. <...> jos negali būti ištikimos, jos negali nė nuoširdžiai, giliai mylėti. Jos tegali žaisti meile – ir pasiutiškai tai moka daryti.“ (1, p. 376) Toks Laibio moters patyrimas Liudui atsiveria kaip konflikto patirtis, nes pastarasis moteris idealizuoja. Todėl Laibio pasisakymas sukelia dialogo atsako situaciją, kurioje Liudas pateikia savąją moters kaip *kito* patirtį: „– Tamsta esi žiaurus realistas, – tarė jis Laibiui, – ir matai tik juodąją reiškinių pusę. Aš gi būčiau linkęs manyti, kad gyvenime didžiausi žygiai atliekami ne dėl kurtizanių žaidimo, bet dėl nuoširdžios meilės. Aš, pavyzdžiui, pamatęs, kad moteris manim vien tik žaidžia, o ne myli, mesčiau ją be jokio susigrauzimo, tuo tarpu mylinčios būtų sunku išsižadėti.“ (1, p. 377) Konfliktas yra viena būtinų dialogo sąlygų. Tai lemia klausimo – atsakymo situaciją, kurioje privalo dalyvauti abu dialogo partneriai. Filosofas Algis Mickūnas pastebi labai svarbų dalyką – dialoge mes aptinkame savo ribas: „Savo pačių ribas aptinkame tik tuomet, kai mūsų požiūriai užginčijami dialogo susitikime.“ (2, p. 242) Būtent dialoge Liudas gali patirti, kad jo požiūris į moteris yra ne vienintelis toks patiriamas. Kunigas Laibys savo kalbėjimu jam atveria kitokios patirties galimybes, praplečia patirčių lauką, įvesdamas naujus moters suvokimo horizontus. *Kitas* šiuo atveju tarsi išskaido Liudo *aš*. Nukreipia jo savo kūno patirtis nuo jo suformuoto moters suvokimo centro, pakreipia patį Liudo suvokimo horizontą.

Jeigu atkreipsime dėmesį į jau aptartus Liudo Vasario ir kitų kunigų dialogus, matysime, kad jie Liudui atveria ypatingas patirtis. Aptariamos temos yra suvokiamos per kunigystės prizmę. Atkreipkime dėmesį į dar vieną Liudo Vasario ir *kito* kunigo, šiuo atveju Ramučio dialogą, kuriame

neapeinama poezijos ir moters tema. Algis Mickūnas kalbėdamas apie dialogo temą įvardija ją kaip „vieningą branduolį“, kuris pasiekiamas tik dialogo partnerių dėka. Liudo Vasario ir Ramučio dialogas taip pat turi šį „vieningą branduolį“ – temą, kuriai atskleisti privalomas kūniškas abiejų partnerių dalyvavimas. Šiame dialoge kunigas Ramutis patiriamas kaip senajai kunigų kartai priklausantis kunigas. Jo kalbamos tiesos apie kūrybą ir kokią įtaką jai daro moteris iššaukia dar vieną konfliktą: „Bet istorikas niekad negali pasakyti, ką tas poetas būtų parašęs, jei nebūtų buvę tos moteries. Gal jis būtų parašęs dešimt kartų kilnesnį veikalą ir jau tikrai būtų pakilęs aukščiau prie amžinosios tiesos, gėrio ir grožio.“ (1, p. 399) Iš šios citatos matome, kad kunigas Ramutis poeziją patiria kaip kažką aukštesnio, kaip ypatingą Dievo malonę. Tuo tarpu Liudui poezija suvokiama per žmogiškosios patirties prizmę, kada moteris tampa įkvėpimo šaltiniu bei pagrindine tema. Liudo ir kunigo Ramučio dialogas, jo tema, iššaukia Liudo savo kūno kaip poeto patirtį, kuri ištariama tik šio dialogo dėka: „– Kaip poetas, aš ne kunigas! <...>“. (1, p. 401) Čia svarbus tampa reikšmės atmetimo faktas. Savu kūnu patirdamas kunigavimą ir poeziją, Liudas atmeta kunigystės reikšmę ir pasirenka poeto kelią. *Aš* kaip kunigas, poeto savo kūno patyrimu, atsivėrime pasauliui negalimas. Vadinasi, norėdamas atskleisti dialogo temą, Liudas savu kūnu atsirenka patirtinus dalykus ir pasirenka tik *aš* kaip poetą. Tačiau jeigu pažvelgsime į tolimesnį dialogo vyksmą pamatysime kiek *kito* kalba veikia Liudo Vasario savo kūno jau kaip kunigo patyrimą: „<...> Vasario atsparumas mažėjo. Atsistojęs į kunigo ideologijos plotmę, jis Ramučio argumentų atremti jau negalėjo.“ (1, p. 401) Tai ką kalba *kitas*, Liudui atsiveria kaip nebegalėjimas atmesti *aš* kaip kunigo. Vadinasi, *kitas* Liudo patiriamas įvairiomis prasmėmis. Vienokią mes matome Liudo savo kūno kaip poeto patirtį ir kitokia mums atsiveria jau Liudo *aš* kaip kunigo patirtis.

Liudo ir praloto Girvydo dialogas atveria Liudui pasaulio patirtį kaip vieną būtinų savojo *aš* kaip kunigo sąlygų: „Katalikų veikimas šiandien šakojasi, ir kunigas visur turi būti aktyvus. <...> Šiandien jeigu kunigas tikrai nori būti Bažnyčiai naudingas, turi kuo plačiausiai siekti ir kuo nors pasauliui užimponuoti. <...> Parodyk, kad kunigas gali ir literatūroj stoti į pirmąsias eiles.“ (1, p. 406) Pasaulis čia atsiveria kaip būtina Liudui patirties sąlyga. Savas kūnas negali būti talpinamas tik savo vidujybėje, jis privalo atsiverti pasaulio patirčiai kaip būtinybei. Pralotas Girvydas kaip *kitas* dialogo situacijoje parodo Liudui naują jo kaip poeto patirties galimybę. Suvokdamas ir patirdamas pasaulį Liudas kartu gali plėsti savo kūno patirtis.

Dar vienas, mūsų nuomone, svarbus dialogas yra tarp Liudo Vasario ir vyskupo. Būtent čia, pirmą kartą Liudas save patiria kaip meluojantį *aš*: „Šis akiplėšiškas melas išsprūdo jam savaime, nė nepagalvojus. Jis užkaito ir susitelkė, pajutęs pavojų.“ (1, p. 514) Pokalbis su *kitu* šiuo atveju iššaukia savęs kaip meluojančio atpažinimą į kurį reaguoja visas kūnas. *Mano* meluojanti sąmonė *mano* kūne iššaukia savisaugos patirtį – „susitelkė, pajutęs pavojų“. Pirmiausia *mano* sąmonė priima sprendimą, kuris paskui atsiskleidžia savo kūno patyrimu. Vyskupo dalyvavimas dialoge

mums svarbus ir tuo, kad jis kaip *kitas* atmeta Liudo savo kūno kaip poeto galimybę, palikdamas kunigavimą kaip vienintelę įmanomą: „Bet niekad aš negalėjau sutikti, kad sveikas kada nors mestum kunigystę. <...> Dėl ko? Dėl asmens laisvės? Ar tikrai tą laimę rastum? Ar neįpultum dar į didesnį nusivylimą? O jei ir rastum, tai ar ilgai ja naudotumeis? Ar ilga jaunystė? Ar ilgas gyvenimas? <...>“. (1, p. 516) Čia ypač akivaizdi dialogo klausimo – atsakymo situacija, kuri sukelia tam tikrą pokalbio reikšmę, kuri šiuo atveju yra itin stiprus savęs kaip *kito aš* pažinimas: „Vasaris sugrįžo iš vyskupo visa audra jausmų ir minčių nešinas. Pirmiausia, jis jautėsi prislėgtas ir pažemintas, kad vyskupas taip greitai ir neklaidingai jį dešifravo. <...> Jam buvo gėda, kad jis, iš principo jau beveik pasiryžęs mesti kunigystę, ėjo pas vyskupą vis dar senu vergišku nusistatymu, kaip mokinys pas mokytoją – apgauti arba išsilenkti.“ (1, p. 517) Liudas Vasaris atpažindamas save kaip *kitą aš* šiuo atveju patiria save kaip gėdą, kaip *kitą aš*, kuris dar nebuvo atsiskleidęs ir buvo patirtas tik *kito*, būtent vyskupo dėka.

Analizuodami Liudo ir Liucės, kaip *aš* ir *kito* porą, mes Liucę laikysime fenomenologiniu *kitu*. Dialogo situacijoje Liucė tampa trinarės dialogo struktūros daiktu, kuris sukelia pokalbio situaciją: „– Tu, Liudai, man žiūrėk! Tu mūsų Liucei į akį kritai. Prisispyrus klausinėjo apie tave.“ (1, p. 64) Toks *aš*, *kito* ir daikto santykis iššaukia ir Liudo savojo kūno tam tikrą reakciją: „<...> Liudas net paraudo ir nežinojo nė ką atsakyti.“ (1, p. 64) Daikto, Liucės dalyvavimas pokalbyje ir leidžia pokalbiui egzistuoti. Tik *kito* dalyvavimas lemia pokalbio vyksmą. Liudas Vasaris šiame pokalbyje su *kitu* kūniškai atsiveria daikto patirčiai.

Filosofas Mintautas Gutauskas savo monografijoje „Dialogo erdvė“ teigia, kad: „Bendrumo steigimosi sąlyga yra skirtumas, nesutapimas, nesutarimas ar įtampa tarp skirtingų požiūrių. Tik esant skirtumui prasmė gali būti užbaigta kito.“ (9, p. 165) Iš tikrųjų, tam, kad vyktų dialogas būtinas požiūrių skirtumas, kuris ir steigia patį dialogo vyksmą. Analizuojant Liudo Vasario dialogus su *kitais* mes ir matome skirtingą, kaip įvardija Merleau-Ponty dialogo „bendradarbių“ požiūrį. Atsirandančios skirtingos pokalbių temos, pati dialogo kalba keičia ir Liudo Vasario kūnišką patyrimą. Kiekviename dialogo susitikime jis atsiveria vis kitokiai patirčiai. Tai, kaip dialogą suvokia Liudo sąmonė, mes matome jo kūniškose išraiškose: „Radastino priminimas Vasariui niekad nebūdavo malonus, o dabar pasirodė stačiai skaudus. Jam buvo aišku, kad Petrylos žodžiai buvo taikomi į jo pažintį su Liuce ir kad dėl tos pažinties jis štai jau beveik lyginamas su Radastinu.“ (1, p. 217) *Kito* kūnas šiuo atveju Liudui atsiveria žodžių patyrimu. Žodis čia tampa negatyvios kūniškos atverties priežastimi.

Sutikdamas įsitraukti į dialogą su *kitu*, *aš* įtraukia ir savo kūną. Būtent kūniškumas, kaip teigia filosofas Mintautas Gutauskas „<...> neleidžia atitrūkti nuo pokalbio partnerio.“ (9, p. 150) „Būdamas“ kartu su *kitu* dialogo situacijoje tiek *aš*, tiek *kitas* palaikome dialogą. Čia svarbi tampa „išcentravimo“ sąvoka, kurią pabrėžia tiek Merleau-Ponty, tiek ir Mintautas Gutauskas. *Kitas*

dialoge „išcentruoja“ Liudą Vasarį. Šį veiksmą mes turėtume suprasti kaip atsivėrimą *kitam*. Liudas Vasaris šiuo atveju nebėra vien uždara sąmonė, uždaras savas kūnas. Dialogas leidžia Liudui Vasariui *kitą* patirti kaip *kitą aš*, jis iššaukia naują savojo kūno patyrimą: „ – Ne, panele Liucija. Nuo šiol mano kelias – vienatvė. Niekam su manim ne pakeliui, ir niekas neįeis į mano pasaulį, vis tiek, ar jis būtų ubagiškai skurdus, ar karališkai turtingas. “ (1, p. 231) Jeigu mes šią citatą analizuotume iš psichoanalizės pozicijų, galėtume čia aiškintis sąmonėje glūdinčias slaptas intencijas, vienatvę interpretuotume kaip ypatingą būseną. Tačiau čia mums svarbu yra tai, kad dalyvaudamas šiame dialoge Liudas jau įsileidęs *kitą*. Jis jau dialoge su *kitu*. Čia *kitas*, šiuo atveju Liucija, praplečia Liudo savo kūno patyrimo galimybes, atverdama jam naują savo kūno, kaip pasaulio dalies suvokimo galimybę. Teigdamas „niekas neįeis į mano pasaulį“ Liudas jau pats yra pasaulyje, savu kūnu jį patiria. *Kitas* dialogo situacijoje atveria Liudui ir naują savo kūno, kaip kunigo suvokimo galimybę: „ – Panele Liuce! Kunigo užsidarymas nuo pasaulio ir jo vienystė nekenkia jo darbui žmonėse. Jis gali teikti krikščioniškos paguodos kiekvienam, neprarasdamas dvasiškiui tinkamos ir privalomos pozicijos.“ (1, p. 233) Čia vėlgi matome *kito aš* pažinimo galimybę. Liudo kaip kunigo sąmonė atveria transendentines patyrimo galimybes.

Dialoge su *kitu* dalyvauja ne tik kalba. Analizuodami šį romaną matome, kad dialoge dalyvauja ir judesiai, gestai. *Aš* pateikdamas atsakymą į vieną, ar kitą klausimą, gali tai padaryti ne tik žodžiu, kalba, tačiau ir atlikdamas kūnišką judesį, kuris leidžia *kitam* kaip ir kalba patirti savo kūną: „Liudas nekantriai patraukė pečiais <...>“. (1, p. 233) Toks Liudo Vasario gestas *kito* yra patiriamas ir suvokiamas kaip turintis tam tikrą reikšmę. Merleau-Ponty pastebi, kad: „Gestas nesako man galvoti apie pyktį, pats gestas jau yra pyktis.“ (18, p. 184) Liudas Vasaris atlikdamas gestą, tarsi susitapatina su juo. Liudo kūnas, jo galios turi priimti gestą, tik tokiu būdu jis tampa fenomenologiniu gestu. Atlikdamas šį gestą Liudas kartu kreipiasi ir į pokalbio „bendradarbę“ Liucę. Kaip teigia fenomenologė Elizabeth‘a A. Behnke: „Kūnas ne tik jusliškai suvokia, bet ir gali būti jusliškai suvoktas <...>“. (4, p. 126) Filosofė Jelena Simonova pastebi, kad kreipimasis į *kitą* vardu jau yra ypatingas gestas. Šiuo atveju *aš* neatlieka jokio tiesioginio judesio, tačiau įvardydamas *kitą* vardu *aš* sustiprina tiesioginį kreipimąsi. Liudas kreipdamasis tiesiogiai vardu į savo pokalbio partnerį kviečia jį pokalbiui: „Išskirtiniu gestu leidžiu jam suprasti, kad kviečiu pokalbiui, kuris, tiesą pasakius, gali būti paties įvairiausio aiškumo bei supratimo laipsnio.“ (25, p. 43) Kaip tam tikras gestas dialoge dalyvauja ir veidas. Pokalbyje patirdamas besišypsantį *kito* veidą, Liudas reaguoja į jį taipogi šypsniu. Toks kūniškas patyrimas atsispindi ir pačioje dialogų kalboje. Mintautas Gutauskas pastebi, kad: „Turbūt didžiausias dialogo nuopelnas yra tai, kad kitas gali mane įstatyti į tokias vėžes, kurių galimybės net negaliu numanyti ir todėl tam tikro dalyko apibrėžimas, sukonkretinimas peržengia mano galimybes.“ (9, p. 170) Pažvelkime į mūsų nagrinėjamą romaną: dialogai tarp Liudo Vasario ir *kitų* yra aiškūs, visada kalbamasi apie kažką –

daiktą. Tačiau čia ypač svarbu, kad *kitas* leidžia *man* patirti kitokį save, tai ir yra įstatymas į tam tikras vėžes. Tik nuo *kito* priklauso *mano* patyrimo galimybės.

Aptariant fenomenologinio dialogo temą, mes taip pat turėtume atkreipti dėmesį į išpažintį kaip vieną iš dialogo galimybių. Išpažintis mums leidžia matyti naujas kūniškas Liudo Vasario patirtis. Išpažinties akimirka ypatinga tuo, kad čia dialogas vyksta tik kalba, vienintelės veikiančios joslės išpažinties metu yra klausa ir rega: „Po kelių moterėlių ir vieno vyro prie langelio pasilenkė augalotas bernas šlakuotu veidu, rudais, menkai sušukuotais plaukais, apsvilkęs aptrintu švarku.“ (1, p. 265) Galime susidaryti tokį įspūdį, kad Liudui pirmoje vietoje atsiranda regėjimo patirtis. Akimis matomas bernas iššaukia tam tikrą vaizdinį Liudo sąmonėje. Svarbu ir tai, kad dialogo metu Liudo kūniškosios patirtys atsiveria kaip naujo savęs pažinimas. Čia pirmą kartą Liudas patiria nežinojimą ką sakyti išpažinties metu. Berno kaip *kito* išpažintis, galime apibūdinti ją kaip papasakotą istoriją, atveria Liudui naują – kunigo kūno patirtį: „Šaltas prakaitas išmušė kunigo kaktą. <...> ir kaip pragaras juoda žmogaus širdies bedugnė ir šiurpi gyvenimo drama pradėjo aiškėti iš tų pusiau idiotiškų, bet žiauriai teisingų prastuolio atsakymų.“ (1, p. 266) *Kitas* sukelia nepažinias savam kūnui patirtis. Dar viena išpažintis, kurią teko išklaudyti Liudui Vasariui buvo baronienės Rainakienės. Tačiau čia mes galime teigti, kad tai buvo *aš* kaip kunigo ir *aš* kaip vyro dialogas ne tik su penitente, tačiau ir su jau erotiškai patirtu kitu, moterimi. Pokalbis su baroniene atskleidžia ir Liudo sąmonėje esančias *aš* kaip kunigo savo kūno patirtis: „Kun. Vasaris tik iš perskaitytų romanų nusimanė, ką reiškia turėti meilužį. Iš teologijos jis žinojo, kad tokiais atvejais, kada nuodėmingas gyvenimas trunka ilgesnį laiką, šiaip ar taip, reikia susivokti apie atskirų nuodėmių pobūdį ir skaičių.“ (1, p. 437) Šioje citatoje matome, kaip kunigo savas kūnas patiria teologijos mokslo jam diegtas tiesas. Baronienė Rainakienė iššaukia ir Liudo Vasario kaip vyro erotinius klausimus apie ją, kaip moterį: „– Aš norėjau paklausti, kaip dažnai tekdavo nusidėti su kitos lyties asmeniu kūniškai.“ (1, p. 437) Čia vėlgi mes matome *aš*, Liudą Vasarį kaip *kitą*. Kunigo *aš* keičia vyro *aš* ir atvirkščiai. Dialogas yra ta terpė, kurioje Liudas Vasaris geba patirti kitokį save.

„Pokalbyje su *kitu* mes visada pratęsiame kažką, kas priklauso mūsų pašnekovui, kita vertus, mūsų pašnekovas visada pasirodo kaip kūrybingas mūsų pačių intencijų tęsėjas. Pokalbio patirtis galiausiai parodo, kad kito žmogaus kalbėjimas stipriai „užkabina“ mūsų artikuluojamas reikšmes, o mūsų ištarti žodžiai, paliesdami reikšminį turinį, kurį generuoja mūsų pašnekovas, neretai atskleidžia transformuotą šio turinio atgarsį.“ (25, p. 40) Ši Jelenos Simonovos mintis padeda mums detaliau pažvelgti į Liudo Vasario ir Auksės dialogus, per kuriuos išryškėja individualus Liudo savo kūno ryšys su patiriamu pasauliu. Čia daugiausia dėmesio kreipiame į Liudo ir Auksės dialogus, kuriuose Liudas Vasaris dalyvauja kaip rašytojas. *Kitas*, šiuo atveju Auksė dalyvaujama dialoge su Liudu leidžia jam atskleisti savo intencijas, nukreiptumą į rašytojo gyvenamo kūno patyrimą. Auksė, kaip įvardija Jelena Simonova, „užkabina“ ir pratęsia pokalbyje Liudui svarbius

kūrybos dalykus. Intensyvų jų dialogą mes galime įvardyti „pavykusi“, nes vienas klausimas seka kitą klausimą, vieną pastaba reaguoja į kitą pastabą. Šios poros pokalbyje mes galime konstatuoti ir dialogo įvykį, kuris yra patiriamas. Kaip teigia filosofas Mintautas Gutauskas: „Dialogas fiksuojamas būtuojų laiku – „po pavykusio pokalbio“ suvokiame, kad pokalbis buvo dialogas, „kuris mus pripildė“, ar, kaip sako Buberis, „tai įvyko“.“ (9, p. 143) Pažvelkime į Liudo Vasario dialogo įvykio konstatavimą: „Auksės žodžiai buvo jam toks nelaukostas siurprizas, kad tik jie ir tebeskambėjo jam ausyse. <...> Jis negalėjo nustelbti savy malonaus pasitenkinimo jausmo, kad Auksė ne tik geriausiai jį suprato, bet dar ir gynė. Be to, baigdamą savo kalbą, ji komentavo jo dramą tokia prasme, kokios jis pats nebuvo norėjęs duoti. Jis rašė dėl to, kad jam pynėsi įdomios situacijos, stiprūs konfliktai, kuriuos vaizduodamas jis gali parodyti daug atviros žmogaus širdies, pasakyti daug jam rūpimų minčių ir sukurti gražių dramatinių scenų.“ (1, p. 528) Šį dialogą Liudas laiko įvykusi, jį patiria jau būtuojų laiku. Dialogo įvykis leidžia mums pamatyti kaip Liudo intencijas pratęsė Auksė dialogo vyksmo metu. Liudui Vasariui jo rašomo kūrinio turinys, pristatytas dialogo metu, *kito* dėka transformuojasi. Jis patiria, kad jo, kaip rašytojo sukurto darbo turinys gali būti pakeistas būtent *kito*.

Liudo ir Auksės dialoguose dalyvauja trečias *kitas* – Liudo poezija. Auksė patirdama Liudo savą kūną, pirmiausia jį patiria per jo sukurtą poeziją: „Skaitydama tamstos poezijas, aš tamstą pažinau ir anksčiau <...>.“ (1, p. 479) Sukurdamas poezijos tekstą, Liudas juo pratęsia savo kūną. Auksės savas kūnas, patirdamas Liudo poeziją skaitymo keliu, tampa intencionalus, nukreiptas ne tik į patį poezijos tekstą, tačiau ir į Liudą, kaip tos poezijos autorių. Megzdama dialogą su Aukse, kinta ir Liudo sąmonė. Patirdamas Auksės kūną dialoguose, Liudas patiria ir naują poreikį kurti kitokią poeziją: „<...> atėjo galas ir jo simbolistinei poezijai. Pamažu jis ėmė stebėti gamtą, atsipalaiduodamas nuo savo asmeniškų išgyvenimų, nuotaikų ir subjektyvių prasmų.“ (1, p. 587)

Iš Liudo Vasario ir Auksės dialogų matome kaip kinta Liudo savo kūno kaip kunigo ir eilinio žmogaus patyrimas: „– Kunigystė nieko tavy nesuformavo, ir nieko tu nesugriausi, ją atmetęs. <...> Turi gi tu ko gyvenime siekti ar ne? Jei turi, tai ir siek, o jei ne, tai bergždžios tos visos mūsų kalbos!“ (1, p. 625) Būtent savo kūnu kaip kalba Auksė keičia Liudo savo kūno patyrimą: „Iš tiesų taip manė ir jis pats. Bet jam buvo reikalinga iškalbėti Auksei visas tas abejones, išgirsti jos pasipriešinimą, pamatyti, kad ir ji laiko jas menkom. Tuomet tik jis pasijusdavo nuo jų išsivadavęs.“ (1, p. 625) Jo sąmonėje vykstanti transformacija atsispindi Liudo dialogo įvykio konstatavime. Kaip pastebi Mintautas Gutauskas: „Fenomenologiniu požiūriu bendra, dialoge atsiverianti prasmė yra evidencija. Aš pamatau taip, kaip mato kitas, mes pamatome ar suprantame ką nors kartu, dialoge mums kas nors atsiveria ir tampa abiem akivaizdu.“ (9, p. 177) Iš Auksės ir Liudo dialogų mes matome, kad tiek Liudo, tiek Auksės savas kūnas tam tikrus dalykus patiria, suvokia bendrai, kartu. Liudo savo kūno kaip kunigo negalimumas mums atsiveria kaip evidencija

tik Auksės kaip kito dėka. Jų bendruose dialoguose išaiškėja kunigo ir rašytojo nesusiejamumas, kuris atsiveria tik Liudo ir Auksės, kaip dialogo partnerių pokalbyje.

Turėtume pastebėti ir dialogo vyksmą, kada Liudo Vasario savas kūnas dalyvauja dialoge kaip klausytojas, o ne vienas pokalbio partnerių. Arba šią situaciją galėtume įvardyti kaip *buvimas dialoge su visais*. Nes ištikrųjų Liudas dalyvauja dialoge jį stebėdamas ir savo kūnu patirdamas, tačiau nereikšdamas savo minčių tiesiogiai žodine kalba. Jo atsiveriančias patirtis galime pastebėti iš dialogo įvykio konstatavimo: „O jis, Vasaris, niekur negalėjo pritapti, su nieku rasti tinkamos kalbos. Jam ėmė atrodyti, kad jis čia visai nereikalingas, kad Kozinskis žiūri į jį su pajuoka, vyresnieji svečiai nekreipia į jį dėmesio, o jaunesnieji vengia. <...> Jis, kunigas, turi čia slankioti aplink kitus, niekur tinkamai neprisiderindamas!“ (1, p. 375) Negalėjimas atsiverti *kitam*, neradimas tam tikros pokalbio situacijos įvardijamas kaip negebėjimas „rasti tinkamos kalbos“. Tinkamą kalbą mes galime traktuoti kaip gebėjimą savo kūnu atsiverti kito kūnui. Filosofė Jelena Simonova pastebi, kad: „Žmogus iš prigimties yra orientuotas į savo paties atsiskleidimą kitam <...>“. (25, p. 39) Negalėdamas atsiverti *kitam*, Liudas atsiduria tik santykiyje su savu patiriamu kūnu, kurio nepraplėčia joks į dialogą su juo įsiterpiantis *kitas*.

Turėtume nepraleisti ir dar vieno ypatingo dialogo, nes čia dialogo partneriu tampa Liudo sąžinė. Tai tarsi bendravimas su savo vidujybe, kuri prasiveržia kaip sąžinės balsas įvardijamas romane. Sąžinę mes galėtume apibūdinti kaip transcendentalų dalyką, kuris mums nėra apčiuopamas, kaip *kiti*, konkretūs Liudo dialogo partneriai. Sąžinė kaip ypatingas *kitas* slypi jo viduje nuolatos, tačiau romane jai leista pasirodyti tik vieną kartą ir tik dialogo situacijoje. Šiame dialoge mes galime atpažinti dar vieną Liudo savo kūno patirtį – prisipažinimą, išpažintį sau kaip *kitam aš*: „ – O kas man duos uolumo ir apaštalavimo dvasią? – atkakliai klausia jis. – Aš jos neturiu ir niekad neturėjau. Aš Dievo niekad nemylėjau – aš jo vien bijojau. <...>“. (1, p. 534) Savo kūno išpažintis *kitam aš* per kalbą leidžia mums pamatyti Liudo Vasario tikrąsias Dievo, kaip *kito* patirtis ir leidžia atkreipti į tai dėmesį.

Dialogo santykiyje svarbus tampa, kaip teigia Mintautas Gutauskas „prasmės įtvirtinimas“. *Aš* ir *kitas*, dialogo „bendradarbiai“ dalyvaujantys dialoge jau juda tam tikros prasmės link. Susikalbėjimas yra tas požymis, kuris ir nurodo į tam tikrą prasmės formavimąsi. Mūsų jau aptartuose dialoguose prasmė buvo įtvirtinama įvairiais būdais: klausymu, kalbėjimu, klausimu, atsakymu. Pažvelkime į vieną paskutiniųjų Liudo ir kunigų bendruomenės atstovo tėvo Severino dialogą. Pabandykime čia pažvelgti kaip einama „prasmės įtvirtinimo“ link. Čia mes beveik neradime klausimo-atsakymo situacijos, daugiausiai čia vyrauja teiginio-atsakymo situacija. Tačiau teiginiai čia tokie stiprūs, kad Liudo savas kūnas įsitraukia į juos ir nesant klausimų. Tėvas Severinas siekia įtvirtinti kunigystę kaip vienintelę galimą išeitį, visas kitas jis atmeta kaip nuodėmės patyrimą. Liudui vienintelė dialogo patirtis leidžia galutinai įtvirtinti savo kūno

pasiryžimą atsisakyti kunigystės: „Bet aš tamstą užtikrinu ir prašau manim tikėti: suderinti savy poetą ir kunigą aš negaliu. Man tai yra psichologinė antinomija. <...> kunigavimas man, kaip poetui, tėra davęs tik skausmo, sielvarto, abejonių ir neramumų.“ (1, p. 642) Liudo Vasario kūnas galutinai atmeta *aš* kaip kunigą ir pasirenka poeto kelią. Šis dialogas mums atveria kunigo ir poeto nesuderinamumą. Konfliktas kylantis šiame ginče atskleidžia mums Liudo savo kūno pasirinkimo galimybes.

Atlikę dialogo analizę mes galime teigti, kad *kitas* visada praplečia mūsų patirties lauką. Kūniškas buvimas pokalbyje su *kitu*, Liudui leidžia neatitolti ir nuo pasaulio. Dialoguose atsiverianti pasaulio patirtis leidžia Liudui plėsti savo kūno patirtis. Tam, kad dialogas vyktų būtina konflikto situacija. Konflikto dėka mes gebame atskirti tikrąsias reikšmes ir artėjame prie dialogo prasmės. Dialoguose gestai dalyvauja kaip ypatinga savo kūno raiškos galimybė atverianti nepažinias patirtis. Trečias dialoge dalyvaujantis *kitas* visada praplečia mano kūno suvokimo galimybes.

4. Aš ir Kitas (Liudas Vasaris ir moterys)

Maurice'as Merleau-Ponty savo knygoje „Suvokimo fenomenologija“ pažymi, kad: „Per savo kūną aš suprantu kitus žmones, lygiai taip pat kaip per savo kūną suvokiu „daiktus“.“ (18, p. 186) Šioje darbo dalyje bus stengiamasi atskleisti fenomenologinį požiūrį į *aš* ir *kito*, Liudo Vasario ir jo sutinkamų moterų santykį. Didžiausias dėmesys bus skiriamas *mano* ir *kito* kūno patirčiai. Svarbu yra pabrėžti atsiribojimą nuo charakterio, nuotaikų ar kultūrinių skirtumų. Šie aspektai nepatenka į fenomenologinį *aš* ir *kito* santykio lauką. Filosofas Mintautas Gutauskas aptardamas *aš* ir *kito* santykį pažymi: „O kai kitas „įžengia į mano suvokimo lauką“, jis keičia mano suvokimo lauką ne tik tuo, kad jis pasirodo kaip ypatingas objektas, bet kartu ir kaip toks, kuris turi savo *aš*, savo suvokimo lauką.“ (9, p. 87) Kaip jau pastebėjome analizuodami dialogą, *aš ir kito* tema V. Mykoliaičio-Putino romane „Altorių šešėly“ yra itin plati, apimanti Liudo Vasario santykį su gyvais subjektais – žmonėmis bei su pačiais daiktais, kurie fenomenologijoje apibūdinami bendru žodžiu *kitas*. Dėl personažų gausos šiame romane, pasirenkamas grupavimo metodas, atsižvelgiant į Liudo Vasario ir *kito* (moterų) kūnišką patirtį.

Liudo Vasario ir moterų temai analizuoti pasirinktos trys fenomenologinės kūniško santykio poros: Liudas Vasaris ir Liucija, Liudas Vasaris ir baronienė Rainakienė bei Liudas Vasaris ir Auksė. Mums pirmiausia svarbu kas susieja Liudą Vasarį ir *kitą* (moteris), kokie yra šių porų skirtumai. Svarbu pažymėti, kad pora fenomenologijoje, kaip teigia filosofas Donatas Večerskis: „<...> atskleidžia, kad suvokime Aš ir Kitas pasirodo kaip vienos bendruomenės – poros nariai.“ (28, p. 36) Poros sąvoka mums leidžia tiesiogiai susieti Liudą Vasarį ir jo patyrimuose dalyvaujančias moteris.

Nepažįstamoji yra pirmoji moteris, kurią sutinka Liudas Vasaris. Į šią analizę ją įtraukiame kaip ypatingą *kitą*, su kuriuo nevyksta abipusis dialogas, todėl neskiriame jos kaip atskiros poros su Liudu. Liudo Vasario ir Nepažįstamosios santykis apsiriboja taktilika. Nepažįstamosios kontekstą čia įvedame kaip dar vieną ypatingą santykį, leidžiantį pamatyti svarbias *aš* ir *kito* kūniškos patirties detales. Pradėkime nuo pirmojo Liudo Vasario ir Nepažįstamosios susitikimo: „Ir tai, ką jisai pamatė, vienu akimirksniu nuvėrė jį visą, ir jis skubiai nuleido akis.“ (1, p. 79) Liudui Vasariui Nepažįstamoji atsiveria regėjimo patirtimi, tačiau ši patirtis ypatinga tuo, kad parodo mums visai kitą kūniškos patirties galimybę – *kitas* įgalina atpažinti savą kūną. Akių nuleidimas – tai savų akių atpažinimas *kito* akivaizdoje. *Mano* akys susitikimo situacijoje išreiškia kūno judesį – jos nuleidžiamos. Ši situacija mums svarbi, tuo, kad Liudas Vasaris Nepažįstamosios akivaizdoje patiria naują save, naują *aš*. *Aš* nuleidžia akis, nes *kitas* savu kūnu atsiveria kaip nauja, Liudui dar neatrasta savo kūno patirtis.

Mums svarbi tampa ir romano pasakotojo pozicija, kuri leidžia mums Nepažįstamąjį laikyti Liudo Vasario kūno projekcija. Atkreipkime dėmesį kaip savas kūnas Nepažįstamąjį patiria: „Be abejo, tai buvo jaunuoliško jo ilgesio projekcija į visai galbūt paprastą kasdienišką moterį, vienu kitu bruožu sugebėjusią įsipinti į to ilgesio kuriamą pasaką.“ (1, p. 79) Iš šios situacijos aprašymo mes galime teigti, kad Liudo savas kūnas yra atviras patirti Nepažįstamąjį. *Manasis* kūnas savo judesiais, bendra išraiška sutampa su Nepažįstamąja. Savu kūnu aš ją „įsileidžiu“. Galime sakyti, kad Liudas ir Nepažįstamoji tampa vienu, nes Liudas joje atpažįsta save. Šį tapimą vienu sąlygoja ir trečias *kitas* – bažnyčios erdvė, kuri vėlgi Liudui yra ypatinga. Trečiojo *kito* patirtyje Liudas Vasaris atpažįsta save Nepažįstamosios akivaizdoje. Nepažįstamosios išvaizdos patirtis taip pat sąlygota bažnyčios erdvės: „<...> pamatyti tą moterį vis tokią pat ramią, liūdnai prieš save į tolį bežiūrinčią, su savo baltu šilkiniu šaliu, tamsiu plaukų vainiku ir rausvai baltu veidu.“ (1, p. 80) Mokslininkai Werneris Backhausas, Reinholdas Klieglas bei Johnas Simonas Werneris savo knygoje „Color vision– perspectives from different disciplines“ teigia: „Šviesai patekus į mūsų akis, mes patiriame spalvos pojūčius.“ (3, p. 45) Būtent bažnyčios erdvė leidžia savam kūnui patirti ypatingą *kito* kūną. Šviesa, kurios visada pilna bažnyčia patekusi į Liudo akis ir leidžia pamatyti Nepažįstamosios rūbo bei veido baltumą.

Liudo Vasario ir Nepažįstamosios kūniškoje patirtyje atsiveria dar viena – *kito* kūno kaip rūbo patirtis, kuri skiriasi nuo prieš tai aptartų kūniško santykio porų: „Jisai praėjo pro ją nuleidęs galvą, tik tai savo sutana ir balta kamža paliesdamas jos rūbą, vieną momentą svaigstančiai jausdamas jos artumą ir, jam taip rodės, net jos veido šilumą.“ (1, p. 83) Čia mums svarbu kokias kūniškąsias Liudo patirtis atskleidžia *kito* rūbas. Pirmiausia rūbo palietimas nurodo mums į savo kūno atliekamą judesį, dėl kurio atsiveria dviejų kūnų susitikimas. Ypač svarbu tai, kad rūbo palietimo akimirka Liudas tiesiogiai akimis nemato Nepažįstamosios, tačiau regi jos veidą, lytėjimu jaučia veido šilumą. *Mano* kūnas geba matyti ir tiesiogiai nematydamas akimis. Akių funkciją šioje patirtyje pakeičia lytėjimas. Svarbiausia, kad *mano* akių ir lytos funkciją atlieka rūbas. Į rūbą sueina *manojo* kūno funkcijos – regėjimas ir lytėjimas. Savas kūnas įkūnija rūbą.

Apibendrinant Liudo Vasario ir Nepažįstamosios santykį, galime teigti, kad jis atsiskleidžia kaip ypatinga *aš* ir *kito* kūniška patirtis. Čia svarbūs tampa ne tik jusliniai duomenys, tačiau ir savo kūno atsivėrimas prieš *kitą*, gebėjimas tapti vienu ir žinant, kad *kito* kūnas visada lieka tik jam. Šiuo santykiu mes atrandame ir naują šiame romane taktilikos galimybę – rūbą.

Pirmoji pora, kurią sutinkame romane yra Liudas Vasaris ir Liucija. Liucė kaip *kitas*, pirmiausia pasirodo savo išorine išvaizda: „Liucė buvo graži mergaitė, apie 20 metų, tamsiaplaukė, saule įdegusi. Truputį kumpa jos nosis ir greitai mėtomi spindinčių akių žvilgsniai darė jos veidą drąsų ir net iššaukiantį. Klierikas Liudas matė, kaip ji, padavinėdama kavą, varsto akimis jaunesnius kunigus, kiekvienam ką nors pasakydama, nusišypsodama arba nusijuokdama

trumpu, bet skardžiu kaip varpelis balsu.“ (1, p. 59) Iš tokio kūniško apibūdinimo mes sužinome *kito* amžių, lytį bei vardą. Toks Liucės aprašymas Liudui atsiveria regėjimo patirtimi. Čia svarbi tampa fenomenologų vartojama sąvoka „apčiuopti akimis“. Akys tampa pirmuoju kūniško susitikimo su *kitu* jusliniu pagrindu. Šis aprašymas pateikia Liudo Vasario savęs matymą Liucės (*kito*) patyrimu. Kaip pažymi filosofas Donatas Večerskis: „<...> Aš ir Kito susidūrimą aptinkame ir regėjime, kuomet matau, kad kitas apžiūrinėja kažkokį daiktą; ne tik matau, bet dalyvauju jo matyme, kuomet jo akių judesys nukreipia mano žvilgsnį, ir pamatau, ką jis mato. Kai dalyvauju jo girdėjime, kuomet net pats neišgirdęs atsisuku į ta pačią pusę, į kurią staiga atsisuka ir Kitas.“ (28, p. 27) Šiuo atveju Liudas savo matymu dalyvauja ir Liucės matyme. Tai ką mato ji, mato ir Liudas Vasaris. Dar vienas su regėjimo jusle susijęs dalykas – regėjimo praradimas. Aklojo fenomeną analizuoja ir Merleau-Ponty, kada pastebi, kad aklas mato rankomis. Romane „Altorių šešėly“ yra viena vieta, kada Liudas akimirkai netenka „regėjimo“: „Staiga kažin kieno rankos iš užpakalio užspaudė jam akis taip netikėtai, kad jis net krūptelėjo.“ (1, p. 67) Laikinas „apakimas“ tai ne nuolatinis aklumas. Susidurdamas su savo, kaip neregintčiojo kūno patirtimi Liudas akimirkai praranda ir santykį su gyvenamu pasauliu. Galime teigti, kad jis atsiduria nuliniame taške, praranda savo koordinačių sistemą. Į tokį praradimą kūnas reaguoja judesiu – krūpteli. Toks Liucės rankų judesys – akių uždengimas leidžia Liudui pajusti save kaip *aš*. *Kito* dėka *aš* gali pamatyti save kitokį.

Svarbu yra pastebėti, kad tam, jog *aš* žvilgsniu sutikčiau *kitą*, *aš* pirmiausia turi „praeiti“ visus jį supančius daiktus: „<...> Vasaris, kartu su kitais domėdamasis, kas dedasi aplink jubiliatą, nuolatos matė ją prieš save, tuo tarpu kai ji, norėdama pamatyti Vasarį, turėjo truputį grįžtelti atgal.“ (1, p. 178) *Aš* ir *kitas*, Liudas Vasaris ir Liucija patiria žvilgsniu vienas kitą pirmiausia daiktų, šiuo atveju gyvų žmonių aplinkoje. Tam, kad regėtų Liucę, sutiktų ją žvilgsniu Liudas pirmiausia turi pamatyti *kitus* žmones, kaip pro tinklėlį juose surasti *kitą* ir atsiverti regėjimo patirčiai: „Mano judantis kūnas priklauso regimajam pasauliui, sudaro jo dalį; štai kodėl aš galiu nukreipti jį į tai, kas regima.“ (15, p. 45) Šiuo atveju Liudas savo žvilgsnį nukreipia į Liucę, tačiau kartu „apčiuopia žvilgsniu“ ir *kitus* žmones.

Liudo Vasario rankos paspaudimas ne kartą minimas romane iš pirmo žvilgsnio atrodytų įprastas dalykas. Tačiau kūno patirčiai jis žymi kur kas daugiau. Atkreipkime dėmesį į jau minėto Donato Večerskio pastabą: „Jei Kito ranka būtų nejudanti, tai aš ją paprasčiausiai čiupinėčiau kaip paprastą daiktą (kaip manekeno ranką), tačiau spausdamas Kito ranką aš jaučiu ne tik temperatūros skirtumą, paviršiaus švelnumą ar delno odos suragėjimą, šiurkštumą, lipnumą, aš pajuntu, kad ranka kurią aš spaudžiu taip pat spaudžia mano ranką.“ (28, p. 97) Liudas Vasaris savo ranka jaučia Liucijos rankos paspaudimo stiprumą, savo kūnu patiria, kad jo ranka neįprastai paspaudžiama, o pagaunama: „Liucė pagavo ranką klieriko Vasario ir ne tiek naudojosi jo pagalba, kiek išdykavo ir

kludė kopti. <...> Liudas jautė stiprų jos šiltos kietos rankos paskaudimą <...>. “ (1, p. 196) Svarbiausia, kaip pastebi Donatas Večerskis ir yra tai, kad Liudo Vasario ranka jaučiasi spaudžiama ir kartu spaudžia *kito* ranką.

„Kūnas išmoksta judesį tada, kada jis jį suvokia, t.y. tada, kada kūnas judesį įtraukia į savo „pasaulį“, judinti kūną reiškia nukreipti jį į daiktus per judesį <...>.“ (18, p. 139) *Aš* kūnas yra intencionalus. Vadinasi, *mano* kūno judesiai visada yra nukreipti į kažką. Liudo Vasario ir Liucės kūniška patirtis yra nukreipta vienas į kitą. *Aš* judesys nukreiptas į *kitą*, kaip ir *kito* judesys nukreiptas į *aš*. Tačiau šiuo požiūriu jų judesiai nėra tapatūs, kiekvienas jų juos patiria tik savu kūnu ir tik taip kaip jų kūnas gali patirti: „Bet Liucė <...> paėmė stiklą vyno ir <...> kilstelėjo Vasariui <...> Vasaris į užgėrimą atsakė ir išlenkė savąjį iki dugno.“ (1, p. 179) Nors šie judesiai – rankos kilstelėjimas atrodo identiški, tačiau jie atliekami skirtingai. *Aš* ir *kitas* tą pačią taurę jaučia skirtingai. *Mano*, t. y. Liudo Vasario stiklo lytos patirtis yra tik tokia kokią patiria *mano* kūnas. Kaip ir *kito* (Liucės) patirtis yra tik tokia, kokią patiria jos kūnas. Vadinasi, jei *aš* atlieka tokį patį judesį kaip ir *kitas*, tai nėra tapatus judesys. Citatoje minimas susigėrimas yra tik savojo ir *kito* kūno pratęsimas.

Dar viena Liudui atsiverianti *kito* patirtis yra dėmesys Liucės aprangai. Čia svarbu pastebėti, kad Liudas Vasaris ne įprastai mato akimis. Kaip pažymi Maurice'as Merleau-Ponty: „Aš sakau, kad mano akys mato, kad mano ranka liečia, kad mano pėda yra gelianti, bet šie naivūs posakiai neapibūdina mano tikrosios patirties.“ (18, p. 212) Tikroji kūniška Liudo patirtis atsiskleidžia gyvenamajame pasaulyje. Liucės apranga yra vienas iš daiktų supantis Liucę. Regėdamas vieną detalę, Liudas kartu pastebi ir kitas: „Juoda maža kepuraitė su spindinčia šone sagtele <...>. Juodas paltas su plačia kailio apykakle <...>. Besijuokdama ji plačiais mostais atmetė savo palto skvernus ir atvertė apykaklę. Ji buvo apsivilkusi raudonu, juodai išmargintu rūbeliu, primenančiu laukinių aguonų žiedus.“ (1, p. 94) Liucės apranga yra neatsiejama jos kūno dalis, kaip pažymi ir Merleau-Ponty drabužiai yra „kūno priedai“. Liudui kūniška aprangos patirtis atsiveria tarsi sluoksniais – po paltu yra dar viena Liucės aprangos dalis.

Liucės Liudui dovanotas pirštines mes galime taip pat priskirti prie aprangos. Jas galime apibūdinti kaip įkūnytą daiktą. Pats mezgimo judesys jau nurodo mums kūniškumą. Liucė megzdama pirštines, atlikdama tam tikrus rankų judesius juose pratęsia save, tokiu būdu gaudamas šias pirštines kaip dovaną, Liudas patiria kūnišką Liucės prisilietimą. Pirštinių apsimevimas verčia Liudo kūną reaguoti, maudamasis jas jis atlieka tam tikrą kūno judesį, kuris ir leidžia pajusti rankose turimą daiktą.

Svarbu yra pabrėžti, kad *kito* akivaizdoje *aš* mato save. Taip yra ir Liudo Vasario bei Liucės atveju. Kūniško artumo santykiu Liudas Vasaris patiria kitokią savo *aš* pusę, tarsi sužino, kad jo savas kūnas esant artimam santykiui su *kito* savu kūnu, geba kisti: „Ji buvo taip arti, kad jis jautė jos

kelius, visą jos kūną ir veido šilumą. Ir visa tai, kas kitam būtų uždegę kraują ir aptemdę sąmonę, Vasarį atšaldė ir prablaivino.“ (1, p. 202) *Kito* kūno, šiuo atveju Liucės, prisilietimas leidžia Liudui patirti savo kūną kaip kažką naujo, ko jis dar nebuvo patyręs.

Liudo Vasario ir Liucijos kūniškame patyrimo atsiranda ir skaitančiojo patirtis. Liudas tampa skaitančiuoju tada, kai gauna jam adresuotą Liucės laišką. Laiškas tampa tuo daiktu, kuris įgalina naują Liudo ir Liucės susitikimo formą – kūnų susitikimą nesant gyvai vienas priešais kitą. Liucė parašydama šį laišką pratęsia savo kūno buvimą popieriaus lape. Tokiu būdu Liudas skaitydamas šį laišką patiria ne tik savo kūną, kaip skaitančiojo, bet patiria ir Liucės, *kito* kūną. Šioje vietoje mes susiduriame su *aš* kaip *kito* problema. Tapdamas skaitančiuoju, atpažindamas save Liucės laiške, Liudas tampa *kitu*. Skaitymo patirtis įgalina savą kūną susitikti su *kito* kūnu.

Aptardami Liudo Vasario ir Liucės kūnišką patirtį mes privalome atkreipti dėmesį ir į vaizduotės fenomenologiją, kuri šiame romane yra neatsiejama nuo *aš* ir *kito* patirties. Donatas Večerskis analizuodamas vaizduotės fenomeną, pastebi: „Husserlis pastebi, kad vaizduotėje vyksta susidubliavimas, kurio neaptinku prisiminimuose, vaizduotėje galiu perkelti pats save į vaizduotės pasaulį, į įsivaizduotas situacijas, bet taip pat galiu įsivaizduoti, kad kitas yra mano vaizduotės centrinė figūra, tuomet Kitas įgyja kito-(ne)Aš formą. Taigi vaizduotėje taip pat aptinkame savumo sferoje pasirodančią kitybę – Kitas išnyra realaus Aš ir įsivaizduojamo Aš santykiuje, bei realaus Aš ir įsivaizduojamo Kito-(ne)Aš santykiuje.“ (28, p. 26) Šioje darbo dalyje vaizduotės fenomenologija mums svarbi tiek, kiek ji geba atskleisti *aš* ir *kito* santykį. Svarbiausia, kad vaizduotėje *aš* tampa nauju *kitas*. Liudo savas kūnas egzistuojantis dabartyje, atsidūręs vaizduotės lygmenyje susiduria su *kitu aš*, atsiranda naujas, kaip Husserlis ir pabrėžia „įsivaizduojamas“ *aš*. Savo vaizduotėje Liudas Vasaris patiria naują save: „Jis piešdavo savo vaizduotėj tą pačią, tik jau pataisytą kavos priėmimo sceną – ką jis pirmiausia pasakytų, ir kaip dėtųsi cukrų, ir koks paskui būtų pasikalbėjimas, pramatydamas įvairias galimybes ir aplinkybes.“ (1, p. 61) Tokiu būdu Liudas susitinka su *kitu aš*, šiame susitikime jis kūniškai permoduliuoja dabartyje patirtą susitimą, čia *kitas aš* keičia kūno judesius. Dar vienas svarbus Liudo Vasario ir Liucės kūniškame patyrimo atsirandantis erotiškumas, kuris taip pat reiškiasi Liudo Vasario vaizduotėje: „Dabar jam vaizduotė ėmė piešti Liucę gašliomis, nešvariomis spalvomis. Jis atsiminė, kaip kadaise, jiems sėdint ant Aušrakalnio, pro pasikėlusią suknelę jis pamatė jos koją truputį net aukščiau kelio <...>. Taip pat jis atsiminė, kad Liucės krūtys buvo lengvai įspėjamos pro jos lengvą vasaros rūbelį <...>.“ (1, p. 213) Čia svarbu pastebėti tai, kad vaizduotės patyrimu atsirandantis erotiškumo lygmuo parodo, kad savas, gyvenamas kūnas gali būti erotiškas. Pagaliau jis yra ir lytiškas – Liudas Vasaris moterį patiria kaip vyras. Jeigu prisimintume S. Freudo psichoanalizę tai čia, anot jo, mes turėtume įžvelgti užslėptus instinktus, seksualinius impulsus. Tačiau mums čia svarbu yra tai, kad būtent seksualinis kūno

patyrimas susieja Liudo Vasario ir Liucijos kūnus. Seksualumas leidžia savam, gyvenamam kūnui atsiverti.

Iš pirmos Liudo Vasario ir Liucijos poros analizės matyti, kad Liudo Vasario ir Liucijos kūniškas santykis daugiausiai grindžiamas jusliniu patyrimu. Ši moteris atveria Liudui save, kaip vyro pirmąjį patyrimą. Tokiu būdu jis įsitvirtina pasaulyje kaip lytiškas žmogus – vyras. Lytiškumo aspektą mes galėtume išskirti kaip tam tikrą kūniško santykio su *kitu* (šiuo atveju moterimis) stilių. Per jį *aš* esti kūniškas. Juslinis suvokimas, kūniški kontaktai šiame santykyje reiškiasi regėjimo, lytėjimo, klausos patirtimis.

Antroji pora, kurią aptarsime šioje dalyje yra Liudas Vasaris ir baronienė Rainakienė. Jų santykis vėlgi yra kūniškas, atsiveriantis *aš* ir *kito* patirtyje. Merleau-Ponty savo studijoje „Akis ir dvasia“ aptaria matymo fenomeną: „Viskas, ką matau, iš principo yra man pasiekama, mažų mažiausiai pasiekama mano žvilgsniui, pažymėta „aš galiu“ žemėlapyje.“ (15, p. 46) Šis „aš galiu“ atsiveria ir Liudo Vasario pirmojo susitikimo su baroniene Rainakiene metu. Susitikimas įvyksta žvilgnio patyrimu: „Ji jojo iš Vasario pusės, ir kunigas spėjo pamatyti, kad tai buvo jauna ir labai graži ponija. Jis taip pat spėjo pamatyti, kad vyriško fasono skrybėlė puikiai tiko prie gyvo, įrausvinto jos veido <...>.“ (1, p. 280) Čia sužinome apytikrą *kito* amžių, lytį. Šiame žvilgnio patyrimo mes galime nubrėžti kelią, kuriuo *aš* turi nueiti kol susitinka su *kitu*: pirmiausiai *aš* yra santykyje su savuoju kūnu, toliau yra kūniška juslė – regėjimas, kuris sukonkretinamas iki žvilgnio. Toliau seka santykis su Liudą supančiais daiktais – atstumo įveikimas, drabužis, ir tik tada *kitas*.

Maurice'as Merleau-Ponty teigia: „<...> mūsų kūniškosios akys – tai daug daugiau negu šviesos, spalvų ir linijų receptoriai; tai pasaulio skaičiavimo mašinos, turinčios regėjimo dovaną <...>.“ (15, p. 52-53) Liudo kūniškos akys geba apimti itin daug ir svarbiausia, kad jos leidžia kūnui patirti savo gyvenamajame pasaulyje: „Jis pamatė liekną aukštą poniją <...>. Ji žengė lengvai, grakščiai, išdidžiai pakėlus galvą, bet truputį šypsodamasi. Jos plaukai buvo įmantriai sušukuoti ir suvingiuoti, o ausyse karojo brangūs pašveitalai <...>.“ (1, p. 321) Čia svarbu yra tai, kad susitikimas su *kitu* tampa manuoju išgyvenimu, *aš* jį išgyvenu. Šiuo atveju Liudas kūniškai patiria baronienės kūną. Liudo Vasario regėjimas yra atviras patyrimui. Liudui baronienės Rainakienės kūnas ne tik, kad yra atviras, tačiau ir pasiekiamas. Žvilgsniu jis pasiekia jos atliekamus judesius, jie jam tampa *čia* patyriami.

Šiuo poros santykiu mes taip pat atrandame ir skaitymo patirtį. Tačiau ši skaitymo patirtis Liudui Vasariui atsiveria ne kaip įprasta, kasdienė skaitymo patirtis, tačiau kaip galimybė save pratęsti *kito* pasaulyje. Baronienės Rainakienės Liudui duodama skaityti literatūra atveria jo savam kūnui dar nepažintus dalykus – naujos literatūros skaitymą, gebėjimą žvelgti į tai, ko jis dar nebuvo patyręs skaitydamas liturginę literatūrą. *Kito* kūno patirtyje Liudas mato *kitą* save, *kitą aš*. *Kitas aš*

pasineria į skaitymą visu savo kūnu: „Jis prarijo tas knygas su keista nerimastim, save kaltindamas ir teisindamas, kartu bijodamas jų nuodėmingumo, kaip jam atrodė, aistringumo ir varomas lakios fantazijos ir jaunuoliško smalsumo.“ (1, p. 357) Čia atsiranda ir savo kaip *kito* kūno erotiškumo patirtis, fantazijos, vaizduotės patirtis. Baronienės savas pasaulis tampa nauju, nepažiniu pasauliu Liudo savajam kūnui.

Rašytas laiškas yra dar vienas skaitymo patirties būdas. Čia ne tik, kad Liudas gali patirti baronienės kūną, nes ji rašydama šį laišką pratęsė rankos judesiu save, tačiau čia įtraukiamos ir juslės: „Kunigas atplėšė voka. Švelnus kvėpalų aromatas pasklido asketiškame kambary, ir Vasaris tuoj pažino, kad tai buvo tie patys kvėpalai, kuriuos jis buvo gėręs kartu su baronienės cigareto dūmais.“ (1, p. 337) Anot filosofės Mādālinos Diaconu: „Tam, kad atkurtume kvapą, mes negalime pasitikėti jo prisiminimu, turime sukurti tam tikrą stimulą, pajusti kvapą iš naujo.“ (7, p. 3) Šiuo atveju Liudas Vasaris baronienės kvapą patiria iš naujo, nesvarbu, kad tai tas pats kvapas, kurį jis uodė praeityje. Uodžiamoji patirtis savam kūnui atsiskleidžia tik savoje aplinkoje, savas kūnas ją patiria savo gyvenamajame pasaulyje. Jo savas kūnas patiria kvapą *dabar*. Čia reikia pabrėžti ir tai, kad Liudo savas kūnas egzistuoja taip, kad pats susivokia užuodžiantis tam tikrus kvapus. Pabrėžkime ir tai, kad baronienė Rainakienė savo kūno patyrimą perduoda kvapo kalba.

Svarbu yra pabrėžti ir tai, kad savas kūnas reaguoja į *kito* kūną. Čia turime galvoje, kad judesys atsako į judesį, žvilgsnis į žvilgsnį. Tokį santykį mes matome tarp Liudo Vasario ir baronienės Rainakienės. Užtenka vieno kūno judesio, kad *kitas* reaguotų: „Pasisukdama eiti, ji vėl metė žvilgsnį Vasariui. <...> Darbar reikėjo pasiryžti – eiti ar ne.“ (1, p. 383) Liudas Vasaris pajutęs baronienės žvilgsnį savo kūnu reaguoja atlikdamas judesį – ėjimą. Kol Liudas galvoja eiti ar ne, jo kūnas automatiškai pasirenka atlikti ėjimo judesį.

Jeigu prisiminsime Liudo kūniškąją patirtį pamačius Liuciją ir jos aprangos detales, tai pamatysime, kad ten beveik nebuvo jokios erotinės patirties, išskyrus vaizduotės seksualinę patirtį. Baronienės Rainakienės atžvilgiu savo kūno patirtis daugiau atsiskleidžia *kito*, kaip erotinio kūno patyrimu: „Pernelyg plačios apsiausto rankovės smuko atgal, atidengdamos ne tik rankas, bet ir pažastis. Priešais nesusiūtas ir nesusegtas, tik pajuostas per liemenį kaspinu, tas apsiaustas tolydžio prasiskleisdavo tai ties krūtine, tai ties kojomis, ir kunigas susigėdęs pamatė, kad baronienė ant savo kūno neturėjo nieko daugiau, tik šilkinis rausvus marškinėlius, papuoštus mezginiais.“ (1, p. 338) Merleau-Ponty seksualinio suvokimo veiklą aiškina kaip intencionalų suvokimą. Jis pastebi, kad: „Reginys man turi lytinę reikšmę ne tuomet, kai įsivaizduoju, tegu ir miglotai, galimą jo sąsają su lyties organais ar pasitenkinimo būsenomis, o tuomet, kai jis egzistuoja mano kūnui, tai galiai, kuri visada pasiruošusi iš duotų stimulų sumegzti erotinę situaciją ir prie jos priderinti lytinį elgesį.“ (20, p. 278) Šiuo atveju Liudo Vasario reginys egzistuoja jo savam kūnui. Lytinis elgesys čia žymi vyro elgesį. Svarbu pastebėti ir tai kaip Merleau-Ponty apibrėžia erotinį suvokimą: „Erotinis suvokimas

nėra *cogitatio*, nukreiptas į *cogitatum*; persmelkdamas vieną kūną, jis nukreiptas į kitą kūną, jis vyksta ne sąmonėje, o pasaulyje. “ (19, p. 46) Toks Liudo erotiškumo pastebėjimas svarbus tuo, kad čia neveikia joks žmogiškasis intelektas, jo savas kūnas laisvai, negalvodamas patiria baronienės Rainakienės savo kūno erotiškumą.

Pirmasis Liudo ir baronienės bučinys įtraukia daugelį Liudo kūno jausmų į bendrą patyrimą: „Ant savo kaklo jis dar jautė šiltą jos nuogų rankų prisilietimą, lūpose degė jos pabučiavimas, apie jį sklaidėsi švelnus kvėpalų aromatas, o ausyse skambėjo paskutiniai jos žodžiai.“ (1, p. 385) Žodis „jautė“ ir reiškia, kad jautė visu savu kūnu: lytėjimu, klausa, kvapu. Visas kūnas reaguoja į *kito* bučinį, sujuda visos juslės. Liudas Vasaris nors ir neliečia tiesiogiai baronienės, tačiau yra liečiamas. Šiuo atveju svarbu tai, kad netiesioginio lietimo, taktilikos veiksmą atlieka savas kūnas visomis galimomis juslėmis. Lytėjimas lūpomis pakeičia lytėjimą rankomis. Tokia kūniška patirtis atveria dviejų kūnų santykio galimybę. Merleau-Ponty pabrėžia, kad kūnas yra sąmonės atspindys. Vadinasi, patirdamas *kito* kūno prisilietimą ir reaguodamas į jį kūnas atveria sąmonės tikrąsias intencijas. Pati Liudo sąmonė nori to kūniško bučinio patyrimo. *Mano* sąmonėje atsiranda bučinio suvokinys, kuris patiriamas savu kūnu. Bučinys yra patiriamas tik *kito* – baronienės dėka. Kaip teigia ir Donatas Večerskis: „Šokdamas, judėdamas poroje, panirime, glamonėse suvokiui, kad mano kūnas nėra nuo Kito ir aplinkos atskirta daiktiška substancija, nes mano aktai pasirodo Kito aktų fone ir sampynose, todėl net tai, kas man yra pirmapradiškiausia, t.y. manasis gyvenimas, yra suvokiamas ir pilnai konstituojamas tik Kito dėka.“ (28, p. 103) Šiuo atveju Liudo Vasario kūnas nėra atskirtas nuo baronienės. Patirdamas *kito* kūno prisilietimą Liudas kartu patiria ir savąjį gyvenimą.

Baronienė Rainakienė leidžia Liudui Vasariui patirti ne tik savo gyvenamąjį pasaulį, bet pratęsia jo buvimą savame, menininko patyrimui artimesniame pasaulyje. Ji parodo tokį pasaulį, kurį Liudas Vasaris tiesiog sugeria savo kūnu kaip kempinė. Tai jam leidžia padaryti jo kaip menininko prigimtis.

Liudo Vasario ir Auksės kūniškame patyrimo mes taip pat randame juslinę patirtį. Liudo pirmasis patyrimas susitikus su Aukse yra regimasis. Jų santykiyje intensyviai veikia žvilgsnio fenomenologija. Kad *aš* patirtų *kitą*, užtenka žvilgsnio. Čia turima galvoje tai, kad kiekvieną akimirką matydamas Aukšę Liudas ją turi „akyje“ t. y. jis ją tiesiogiai mato kiekvieno jų susitikimo metu: „Visas kambarys nušvito nuo jos šviesios suknelės, baltos skrybėlaitės, spindinčio veido ir besijuokiančių akių.“ (1, p. 596) Kambarys yra daiktas, kuris tiesiogiai Liudo Vasario patiriamas spalvos jutimu. Teiginys – „kambarys nušvito“, mums turi atspindėti Liudo savojo kūno išgyvenimą patiriant nušvitimą kaip spalvą. Tokiu pačiu principu jis patiria ir besijuokiančias Auksės akis. Mes puikiai suprantame, kad akys negali juoktis, tačiau *kito* kūnas visais savo judesiais, ta pačia jau minėta spalva gali išreikšti šypsena, kurią Liudas patiria kaip besijuokiančią.

Dalius Jonkus aptardamas Sartre'o žvilgsnio fenomenologiją pabrėžia, kad: „*Kito* žvilgsnis kaip tik provokuoja manosios savipatirties patalpinimą pasaulio erdvėje.“ (12, p. 185) Kiekviena Liudo savojo kūno patirtis kartu yra ir jo gyvenamojo pasaulio patirtis, būtent jame jis patiria. Svarbu yra paminėti, ką pastebi Sartre'as apibrėždamas žvilgnį: „Žvilgsnis pasireiškia ne tik kaip akių obuoliai, nukreipti į mane, bet ir kaip šakų šlamesys, žingsniai už manęs, praviros durys, atitraukta užuolaida.“ (12, p. 185) Liudo santykiyje su Aukse mes matome ne vien tiesioginį žvilgsnį kaip mes jį suvokiame tik akimis, tiesioginio kontakto metu. Žvilgsnis dalyvauja net ir nesant *kito* kūnui šalia. Liudas žvilgsniu patiria Aukšę būdamas ir vienas. Merleau-Ponty ne kartą aptaria žvilgsnį užsimerkus arba neregio žvilgnį. Šį žvilgsnį užsimerkus, ne tiesiogiai užmerkiant akių, bet patiriant jas savo kūno dialoge su „regimu“ *kitu* kūnu. Liudo Vasario žvilgsnis yra jo sąmonėje. Pabandykime ir patys prisiminti kiek kartų matome daiktą jo nesant mūsų tiesioginiame regėjimo lauke. Atsakymas greičiausiai būtų – visada. Tereikia apie tą daiktą pagalvoti ir mes jį pamatome. Tokia pati situacija yra ir Liudo Vasario. Jo kūnas geba žvelgti per daiktus, tie daiktai Liudui yra *kiti* žmonės, kurie jam kalba apie Aukšę, literatūra, kurią skaitydamas jis mato Aukšę.

Kalbant apie Liudo ir Aukšės kūnišką patyrimą svarbu pažymėti dar vieną aspektą – estetikos patirtį. Juos jungia bendrai suvokiamas daiktas – Liudo kūryba. Filosofas Mintautas Gutauskas pastebi: „*Kito* suvokimą atpažįstu tik per bendrai suvokiamus daiktus. Tai, kad kitas šiuo metu suvokia stalą, suvokiu tik tuomet, kai jis žiūri į stalą.“ (9, p. 97) Svarbu tai, kad Liudas Vasaris kūnu reaguoja į Aukšę ne tik regimąja patirtimi, tačiau ir kūrybine kūno patirtimi – tekstu. Aukšę suvokdama Liudo sukurtą tekstą reaguoja į jį kinestetiškai – atlikdama kūno judesį, įsitraukdama į dialogą. Galime teigti, kad Liudas šiuo atveju, skirtingai nuo kitų dviejų aptartų porų Aukšėje įžvelgia save.

Aukšę ir Liudą tvirčiausiai jungia estetinis patyrimas, kuris labiausiai juos ir suartina. Estetinis patyrimas jiems leidžia susitelkti ties viena, abiem kūniškai patiriama kūrybos tema. Aukšę kaip *kitas* šiuo atveju tampa Liudo kaip *aš* prototipu – joje jis atpažįsta save.

Kaip matyti, atlikta analizė leidžia teigti, kad *aš* ir *kito* santykis romane „Altorių šešėly“ pasirinktu aspektu gali būti juslinis, erotinis ir estetinis. Liudo Vasario ir *kito*, šiuo atveju moterų, kūniškame patyrimo formuojasi individualios moters suvokimas. Visos patirtys su moterimis atsiskleidžia Liudo Vasario akyse. Toks „matymas“ leidžia pašalinti abstraktų moters vaizdą, abstrakčią idėją ir atsiskleidžia kaip individualus patyrimas.

5. Dienoraštis kaip kūno patirties išraiška

Analizuodami kūniškąsias patirtis romane „Altorių šešėly“ mes turime atkreipti dėmesį ir į Liudo Vasario dienoraščius kaip ypatingą, autentišką buvimo pasaulyje būdą. Literatūrologė Giedrė Šmitienė teigia, kad: „Kūnas reiškiasi tekstu: jame išsilaiko ir juo save tęsia.“ (27, p. 9) Liudas Vasaris rašydamas dienoraštį, pirmiausia jį rašo sau, pateikia jame savo individualias patirtis. Kūniškoji patirtis mums pirmiausia čia atsiskleidžia per rašymą. Rašydamas dienoraštį Liudas Vasaris jau savu kūnu patiria, dalyvauja reikšmės kūrimo procese. Filosofė Jelena Simonova, kalbėdama apie rašymo procesą, teigia: „Jis įgalina ekspresyvinio gebėjimo suponuojamos reikšmės fiksavimą tokiu pavidalu, kuris atspindėdamas savitą šios reikšmės užrašymo mechanizmo stilių, sukuria sistemą.“ (25, p. 125) Analizuodami Liudo Vasario dienoraščius mes negalime kalbėti apie autentišką rašyseną, nes mes dienoraščius turime kaip spausdintus tam tikru šriftu tekstus, kurie išsiskiria iš bendro romano parašymo stiliaus tik tuo, kad pakeistas dienoraščio spausdinimo šriftas. Tačiau čia mes galime atkreipti dėmesį į kalbines Liudo intonacijas: kiek jis klausia, kiek pabrėžia savo užrašomas mintis šauktuko ženklu. Šie mūsų minėti skyrybos ženklai nurodo ir Liudo Vasario patiriamą kūno emocinę būseną: „*Koki mūsų pasikalbėjimai, juokai rekreacijų metu?*“ (1, p. 130) *Aš* klausdamas savęs visada klausia ir kažko *kito*, kad ir pasaulio. Laukdamas atsakymo, *aš* atsakymą duoda pats sau. Tačiau čia Liudas visada yra klausiantis neatsiejamai nuo pasaulio.

Dienoraščio rašymas mums atskleidžia individualias Liudo Vasario patirtis. Rašydamas sau, *aš* visada gali jaustis laisvas ir nesuvaržytas, todėl ir kūniškos patirtys čia atsiveria kaip laisvas savęs patyrimas: „*Stačiai alpsta keliai nuo klūpojimo. O tas giedojimo tęsimas – nežmoniškas! Gal kai visa bažnyčia gieda, nè negalima greičiau, vis dėlto tai nuobodu.*“ (1, p. 131) Dienoraštyje Liudas kaip kunigas, save gali patirti atsietai nuo seminarijos diegiamų tiesų: „*Melstis, Dievą garbinti galima tik susitelkus, vienystėje ir tik tada, kai to reikalauja širdis. O viešos ceremonijos ir išklmės, man atrodo, tai tik paviršutiniški paradai, kurie reikalauja daug dėmesio, įpratimo, bet ne susitelkimo ir širdies.*“ (1, p. 131) Dienoraštis yra viena tų terpių, kurioje savo kūno patyrimas įgalina laisvą minčių raišką.

Dienoraštis mums atskleidžia ir individualų moters patyrimą. Dienoraštyje dalyvauja autentiškas Liudo Vasario *aš*: „*Mačiau, ir šiandien prie pilioriaus vis toj pačioj vietoj stovėjo N. Tik apsigaubus ne baltu, bet tamsiu šaliu. Kiekvieną kartą, kai ją pamatau, aš jaučiuosi lyg paaugėjęs, aš noriu būti reikšmingesnis, kuo nors pasižymėti, ką nors nuveikti.*“ (1, p. 131) Čia mes galime pastebėti ne tik ką Liudas regi, akimis apčiuopia, tačiau ir kokios jo kūniškosios intencijos yra išpildomos. Nepažįstamoji čia sukelia *aš* kaip kažko reikšmingesnio patyrimą. Savu kūnu *aš* suvokia, kad Nepažįstamoji jam atveria jo gyvenamo kūno plėtimosi galimybę.

Rašydamas dienoraštį, Liudas kartu užrašo, „įrašo“ į savo žodžius savo kūno patiriamą religijos suvokimą: „*Ak, kaip aš norėčiau nors kartą pajusti gyvą religinį džiaugsmą arba*

susijaudinimą Dievo akivaizdoje ir Jo artybėje! <...> Bet ne, nė karto! Tai ima mane slėgti, ima mane kankinti.“ (1, p. 133) Liudo gyvenamas pasaulis yra neatsiejamas nuo religijos. Tačiau religija čia savu kūnu patiriama kaip kančia. Šį kančios patyrimą Liudas atranda patirdamas savo gyvenamą pasaulį religijos kontekste kaip kažką svetimą. Savęs neatpažinimas religijos suvokime sukelia konfliktą, kurį mes galime pastebėti tik *aš* atvirame savęs reflektavime dienoraštyje: „*Klūpodamas aš laukiau, aš tikėjausi, kad pagaliau nors kartą suplazdės mano širdis gyvu čia esančio Kristaus nujautimu, ir aš patirsiu Dievą <...> Iš pradžių aš bandžiau pasyviai pasiduoti visai aplinkumos nuotaikai, susilieti su ta tyla, su ta apytamsa, su tuo žvakių mirgėjimu, su gėlių bei žalumynų kvapais. <...> Bet gėda gėda prisipažinti: aš pajutau... kad imu snausti.*“ (1, p. 134) Čia galėtume išvelgti jau mūsų anksčiau minėtą tam tikros reikšmės atsirinkimo momentą. Šioje situacijoje Liudo savas kūnas taip pat atsirenka. Atrodytų sakrali patiriamos erdvės atmosfera turėtų sukelti Liudo taip pat sakralų Dievo patyrimą, tačiau jo savas kūnas pasirenka dalinę miego būseną, kaip Dievo sakralumo atmetimą. Liudo savas kūnas neigia Dievo patyrimą ir skaitydamas dienoraštyje aprašomą dvasinę literatūrą: „*<...> aš skaičiau gražius žodžius, bet man svetimus ir šaltus.*“ (1, p. 134) Savo kūno patirtis šiuo atveju aprašoma kaip žodžio, skaitomo kūrinio patirtis, kuri Liudo suvokiama kaip jam svetima.

Dievo suvokimas dienoraštyje dažniausiai Liudo aprašomas iš savo kūno atverties religinei aplinkai. Būdamas santykiyje su *kitais*, Liudas gali dienoraštyje aprašyti savo mintis ir priėti prie tam tikrų prasmų suvokimo: „*Kai aš šitai rašau, man ateina į galvą mintis apie daugelį kartu girdėtus kunigo pašaukimui pavojus, kurie eina iš blogų knygų, iš blogų draugysčių, iš blogų žmonių, iš moterų, iš įvairių pasaulio tuštybių. Mano pašaukimui didžiausias pavojus turbūt eina iš manęs pačio: kad aš Dievo neįaučiu.*“ (1, p. 135) Dienoraštis leidžia mums pamatyti, koks yra svarbus savo gyvenamo pasaulio santykis su *kitais* mano patirčiai atsiveriančiais daiktais. Patirdamas juos, Liudas prieina ir tam tikros prasmės suvokimo – Dievo nejutimo problemos. Liudo savo kūno patyrimo laukas, kaip matome, yra labai platus. Tačiau Dievo atsivėrimo *man* problemos linija eina per visą dienoraštį. *Mano* kūnas negali tiesiogiai patirti Dievo. Dievas Liudo patiriamas kaip viena iš jo savo kūno atmetamų reikšmių, kurios suvokimą įgalina tik santykis su patiriamais *kitais*.

Analizuodami Liudo Vasario dienoraščio fragmentus mes aptinkame ir atsiminimų fenomenologiją, kuri svarbi laiko problemai suvokti. Jeigu pažvelgtume į psichologinį atminties apibrėžimą, pastebėtume, kaip teigia psichologas David'as G. Mayers'as: „Atmintis yra proto sukauptų žinių saugykla. <...> Psichologui atmintis – bet koks ženklas, kad tai, kas buvo išmokta, išliko.“ (14, p. 285) Tai yra objektyvus atminties analizės būdas. Fenomenologijai atmintis rūpi kaip fenomenas. Dienoraštis yra ta terpė, kurioje užrašoma tai, kas buvo atsimita, įvykiai, datos. Atmintis fenomenologijoje yra laiko patyrimas. Atsimindamas tam tikrus dalykus Liudo Vasario

savas kūnas kartu patiria ir laiko suvokimą. Husserlis kalbėdamas apie prisiminimus teigia: „Panašiai yra – kad padarytume pamokomą palyginimą – mano savasties viduje, būtent – jos gyvoje dabarties sferoje, mano praeitis yra duota tik per prisiminimą, ir jame ji yra apibūdinama kaip praėjęs dalykas, kaip mano praėjusi dabartis, vadinasi, kaip tai, kas turi intencionalios modifikacijos pobūdį.“ (10, p. 143) Atsiminimas kaip tam tikras praeities fragmentas gali egzistuoti tik dabartyje. Tai, ką Liudas aprašo dienoraštyje kaip praeitį, mums atsiveria dabarties patyrimu. Dienoraščio fragmentuose Liudas aprašo savo kūno patirtis praeityje, kurios dar kartą patiriamos jau dabartyje rašant dienoraštį, dėlįojant atsiminimus, besistengiant atkurti tam tikrus įvykius: „1906 metais mes, mokinių būrelis, gegužės 1 dieną šventėme gražiuose Šešupės krantuose. Revoliucinė nuotaika mūmyse tuomet dar buvo labai gyva. Dar, rodės, tik vakar mes matėme pro gimnazijos langus iš salės, kur skambėjo karštos mitingo kalbos, kazokų šautuvus ir baises durklus.“ (1, p. 137) Liudas atkurdamas savo atsiminimus detaliam sudėlioja savo kūnišką patirtis, kuriose neatsiejamai dalyvauja juslinis patyrimas. Pirmiausia viskas atsiveria regėjimo patirtyje – matomos aplinkos aprašymas. Toliau seka klausas, kuri leidžia atkurti prisiminimus apie kazokų kalbas. Kaip teigia filosofas Dalius Jonkus: „Prisiminti galima tik tai, kas patirta.“ (12, p. 96) Vadinasi tai, ką aprašo Liudas Vasaris yra ne tiesiogiai daiktų aprašymai, o savo kūno patirtys atsivėrusios esant santykyje su daiktais.

Prisimindamas tam tikrus įvykius Liudas juos aprašo dabarties perspektyvoje, taip mes matome kaip praeitis susisieja su dabartimi. Tam tikras suvokinys patirtas praeityje atsiveria ir dabarties patirčiai: „Ir šiandien štai aš esu būry tu, kurie nori jei ne reformuoti, tai bent taisyti gyvenimą – ne materialinį, bet dvasios gyvenimą, o tai dar svarbiau. Šiandien aš šitos reformos ar taisyimo tikslą ir priemones daug geriau suprantu negu tuomet, ant Šešupės krantų.“ (1, p. 138) Šis pavyzdys įrodo, kad savo kūno patirtys gali kisti. Tai, ką aš patiria praeityje, dabarties patirtyje jau suvokiama kaip nauja patirtis: praeityje patirtas materialumas dabartyje patiriamas kaip dvasinis gyvenimas.

Aprašomi dienoraštyje prisiminimai susipina, tačiau tai netrukdo juos atskirti praeities ir dabarties perspektyvoje: „Kaip vaikas pats sau sekiau pasaką, kuri neturi nieko bendro su tikruoju gyvenimu. Niekados nedirščiau čia apie tai rašyti, jeigu manyčiau, kad šis dienynas kada nors pakliūs į bent vieno svetimo žmogaus rankas.“ (1, p. 138) Dienoraštį Liudas Vasaris pirmiausia rašo sau, todėl ir būsimuoju laiku išreikšta abejonė dėl svetimo žmogaus ir lieka abejone. Ši citata mums puikiai iliustruoja kaip gali visos trys mūsų minėtos laiko kategorijos atsidurti perteikiant atsiminimą. Pirmiausiai čia susipina savo kūno kaip vaiko patirtis praeityje. Ši patirtis implikuojama į prisiminimą apie rašomą dienoraštį dabartyje. O būsimąjį – ateities laiko nuoroda pateikiama kaip galimybė, kad dienoraštis gali pakliūti į svetimo žmogaus rankas.

Dienoraštyje mes galime aptikti ir vaizduotės patirtį, kurioje Liudas Vasaris mums atsiveria kaip *kitas aš*. Toks pavyzdys yra Liudo susikurta „pasaka“. *Kitas aš* čia dalyvauja savo regimajai patirtimi: „*Aš matau puikų parką. Plačiai išsimėčiusios medžių grupės, pievelės ir dideli takai. Mėnesienos šviesoj blizga fontanas ir baltuoja marmuro statulos.*“ (1, p. 139) Ši Liudo sukuriama „pasaka“ yra jo intencionalumo įrodymas. Jo intencijos nukreiptos ne tik į aprašomą aplinką, kuri patiriama jusliškai, bet ir į moterį, kuri Vasario kaip *kito aš* vaizduotėje atsiveria kalbine patirtimi: „– *Pavasareli, – sako ji, – ar tu žinai, kad aš tave myliu? Mesk tu tą seminariją, ir mudu būsime čia laimingi visą amžių.*“ (1, p. 139) Literatūrologė Viktorija Daujotytė pastebi, kad: „Vaizduotė gali įvaizdyti gilią praeitį; ji nėra tik projekcijos į galimą būsimybę.“ (5, p. 110) Šiuo atveju moteris – Liucė jau Liudo yra sutikta praeityje, tai nėra vien sukurtos „pasakos“ nuorodą į tai kas dar galėtų būti ateityje. Liucės susitikimas praeityje iš naujo patiriamas Liudo sukurtoje „pasakoje“. Čia, kaip teigia Viktorija Daujotytė: „Patirtis patikrina tai, kas patirta anksčiau, persirašo pati ir perrašo.“ (5, p. 110) „Pasakoje“ tarsi patikrinama Liudo savo kūno patirtis. Praeityje jis Liucę patiria jusliškai, „pasakos“ praeityje ją suvokia kalbos patirtimi. O dienoraščio dabartyje jau ankstesnę patirtį perkuria, išskirdamas savo pasirinktas prasmes: „*Nieko nepadoraus jose nebuvo. Aš atsispyriau pagundai ir kunigo (įsivaizduojamo) pareigom nenusidėjau. Vis dėlto per išpažintį pasisakysiu, kad užsiėmiau „tuščiomis mintimis“.*“ (1, p. 140) Vadinasi, praeitis dalyvaudama dabartyje implikuoja tam tikras patiriamo dalyko reikšmes. Liucės kaip *kito* patyrimas praeities ir dabarties perspektyvose skiriasi, kinta pati patirties patirtis: „*Man atrodo, kad anksčiau aš rašydamas kartu svajodavau, liūsdavau, nerimaudavau ir jaudindavausi – ir man tai buvo galų gale malonu, smagu. Dabar gi vien mažčiau, galvojau ir dirbau tarsi kokį uždavinį.*“ (1, p. 140) Kaip matome, kinta ir pats kūrybos suvokimas. Kūrėjo patirtis praeityje naujai patiriama dabartyje. Filosofė Jolanta Saldukaitytė apibendrindama filosofo Kristupo Saboliaus disertaciją tema „Vaizduotės samprata fenomenologinėje filosofijoje“ teigia, kad: „Sabolius priėjo prie išvados, kad vaizduotė yra „fundamentaliai laikiškas fenomenas, o jos atliekama veikla yra ne kas kita kaip laiko įerdvinimas“.“ (24, p. 171) Šiuo atveju laikas yra įerdvinamas dienoraščio fragmentuose kaip ypatingas *manojo aš* kūniškas patyrimas, neatsietas nuo atminties ir laiko fenomenų.

Svarbu ir tai, kad rašydamas dienoraštį Liudas gali jame perteikti savo literatūrinę patirtį, kuri atsiveria jam, kaip skaitytojui:

„*Tylėk, dangstykis ir paslėpk
Svejonės savo ir jausmus...*“

„*Štai kur netikėtai suradau geriausiai išreikštą viso savo seminarijos gyvenimo buitį! Argi tai nebuvo nuolatinis tylėjimas ir savo svajonių bei jausmų slapstymas?..*“ (1, p. 167) Savas kūnas per skaitymą patirdamas poeziją kartu patiria ir savo gyvenamą pasaulį, kuris Liudo įvardijamas kaip slėpimasis. Liudo skaitomos Tiutčevo eilės iškelia ir jo savam kūnui atsiveriančius klausimus: „*Nes*

ką man seminarija gali įdiegti vietoj išsižadėtų „svajonių ir jausmų“? Pataikavimą, veidmainystę, karjerizmą, siaurumą, aptingimą ar cinizmą? Tokių „dorybių“ dvasiškam luome aš matau labai daug.“ (1, p. 169) Čia mums tampa įdomu tai, kad savo kūno patirtis Liudas Vasaris atpažįsta poezijos eilutėse. Jos jam atsiveria kaip emociškai neigiamai patiriamas seminarijos gyvenimas.

Dienoraščio fragmentų analizė mums atskleidė praeities ir dabarties laiko perspektyvas, kaip kinta ir formuojasi praeities praeitis. Dienoraštis kaip buvimo pasaulyje būdas mums atsiskleidė per juslinę patirtį, kurioje savas kūnas geba patirti Dievą, daiktus ir *kitus* žmones. Neatsiejamai dienoraštyje Liudas aprašė ir savo poezijos patirtį, kuri parodė Liudo savo kūno gebėjimą atpažinti joje savo gyvenamą pasaulį.

IV. IŠVADOS

1. Erdvės analizė romane „Altorių šešėly“ leidžia teigti, kad ypatingas juslines patirtis atveria gamtos erdvę, kurioje Liudas Vasaris jaučiasi laisvas. Gamtos erdvė tampa svarbi kaip tam tikra Liudo patirčių vieta. Erdvės patirčiai būtina tam tikra kūno padėtis. Liudas patirdamas erdvę visada ją patiria, būdamas „nuliniam taške“. „Nulinis taškas“ yra *aš* patyrimų centras erdvėje. Iš šio taško *aš* kūnas patiria vidinę erdvę. Būdamas šiame taške, Liudas Vasaris visada gali aptikti patiriamos erdvės ribas.
2. Atlikus erdvės analizę pastebėjome, kad erdvės patirtis neatsiejama nuo judėjimo. Patirdamas erdvę, Liudas nuolatos juda nuo vieno taško prie kito. Kiekvienas atliktas judesys keičia žiūros poziciją erdvėje, todėl Liudo Vasario savas kūnas geba aprėpti plačius patiriamos erdvės horizontus, kuriuose veikia daiktai. Galime teigti, kad daiktai yra erdvės dalys. Patirdamas erdvę *aš* kartu patiria ir daiktus. Todėl daiktai tampa tam tikrais erdviniais orientyrais. Nukreipdamas žvilgsnį į tai, kas regima, *aš* kartu kreipia žvilgsnį ir į erdvinę visumą.
3. Laiko analizė atskleidė, kad svarbiausias laiko patirties dėmuo romano analizėje yra vaizduotė. Liudo savas kūnas atsidurdamas vaizduotės pasaulyje patiria tai, ko negalėtų patirti tikrovėje: prisiartina jam nepasiekiamus daiktus, nepatiriamus dalykus. Galime teigti, kad laiko patyrime savam kūnui tampa svarbios trys laiko dimensijos: praeitis, dabartis ir ateitis. Jos Liudo sąmonėje nuolatos patiriamos visos kartu. Pastebėjome, kad savas kūnas yra ta vieta, kurioje praeitis ir dabartis yra „laikoma“. Laiko analizė parodė, kad sąmonė yra dabarties ir praeities išgyvenimų vieta. Būtent sąmonė, patirdama laiką, leidžia kūnui atrasti jau patirtų patirčių patirtis kaip naujas.
4. Laiko analizė parodė, kokia svarbi *aš* kūnui yra atsiminimų patirtis. Tai įrodo kūno gebėjimas patirti visas laiko kategorijas bei suvokimas ką kūnas patiria.
5. Išanalizavę dialogo situaciją romane, galime teigti, kad visos dialogo metu Liudui suvokiamos kūniškosios patirtys atsiranda esant situacijoje *vienas – prieš – kitą*. Ši situacija leidžia Liudui Vasariui atpažinti *kitą*, savo pokalbio „bendradarbį“ ir įtraukti jį į dialogą. Magistro darbe aptarta trinarė dialogo struktūra atskleidė, kad visos kūniškos patirtys atsirandančios santykiu su *kitu* įvyksta per daiktą. Daiktas tampa pokalbio tema, tikslinga kūno kryptimi į *kitą*. Trečias *kitas* – daiktas dialogo susitikime visada „užgauna“ Liudo kūną, taip išryškindamas skaitytojui atsiveriančias individualias *aš* patirtis.
6. Atlikta dialogo analizė rodo, kad *konflikto*, dialogo *įvykio* bei *vyksmo* konstatavimas yra būtinos sąlygos *aš* suvokti dialogą. *Aš* įtvirtindamas dialogo įvykį kartu įvirtina ir savo kūnišką patirtį dialoge. Šis konstatavimas mums leidžia teigti, kad dialogas tikrai įvyko.

7. *Aš* būdamas susitikime su *kitu*, *kito* visada yra „išcentruojamas“. Liudas Vasaris čia nebėra vien uždara sąmonė ar uždaras kūnas. *Kitas* jį „išcentruodamas“ atveria jo suvokimų bei patirčių lauką. *Kitas* Liudui atveria *kito aš* patyrimo galimybę, kada *aš* tampa laisvas ir atsivėręs įvairioms patirtims.
8. Iš *aš* ir *kito*, Liudo ir moterų santykio analizės galime matyti, kad Liudo ir moterų kūniška patirtis yra juslinė, erotinė bei estetinė. Juslinė patirtis jungia visas mūsų įvardytas fenomenologines poras. Erotinis santykis labiausiai atsiskleidė Liudo savam kūnui patiriant baronienę Rainakienę kaip *kitą*. Estetinė patirtis akivaizdžiausia tarp Liudo Vasario bei Auksės.
9. *Aš* ir *kito* kūniškoje patirtyje regime vaizduotės fenomenologiją. Šis faktas leidžia teigti, kad *kitas* atveria Liudui *kito aš* pažinimo galimybę. Patirdamas save kaip *kitą aš*, Liudas susivokia savame kūne, pastebi kur jis yra, kokiame erdvės ir laiko taške atsiduria.
10. Dienoraščio analizė atskleidė, kad dienoraštis yra laisvo *aš* kūno išraiška. Dienoraštis mums atvėrė esmingiausias religines Liudo patirtis, kuomet savas kūnas patiriamas kaip svetimas religiniam Dieno suvokimui.
11. Rašymas sau dienoraštyje įprasmina ir laiko fenomenologiją, kuri šios temos analizėje mums atsiskleidė per prisiminimus. Prisiminimų atgaivinimas mums iškilo kaip nuoseklus savo kūno patirčių sudėliojimas, kuomet pastebime, kad Liudo kūnas geba kisti.

V. SANTRAUKA

KŪNO PATIRTYS V. MYKOLAIČIO-PUTINO ROMANE „ALTORIŲ ŠEŠĖLY“

SANTRAUKA

Pagrindiniai žodžiai: *Liudas Vasaris, kūnas, fenomenologija, patirtis.*

Vinco Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėly“ mus patraukė galimybe atskleisti kūno patirties temą, pasinaudojant fenomenologinės filosofijos metodo prieiga. Kūnas šiame romane tampa vienu pagrindinių romano analizės žodžių ir raktų, kurie leidžia atskleisti naujo požiūrio į šį romaną galimybę. Kūno fenomenologija neatsiejama nuo erdvės bei laiko patyrimo, nuo santykio su *kitais*. Todėl tiek darbo teorinėje, tiek praktinėje dalyje remiamasi erdvės ir laiko fenomenologija, fenomenologiniu santykiu su *kitais*, daiktais. Magistro darbo **tema** – *Kūno patirtys V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“*. Šio darbo tiriamoji **problema** – kokios kūniškosios patirtys ir kaip atsiskleidžia romane, kas jas lemia.

Darbo tyrimo **objektas** – V. Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėly“. Mūsų pasirinktas fenomenologinis analizės metodas iki šiol dar nebuvo taikytas šiam romanui, todėl mūsų pasirinkta tema „Kūno patirtys V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly““ yra aktuali ir nauja šio romano tyrinėjimo sritis.

Magistro darbo **tikslas** – atskleisti kūno patirtis, parodyti kaip kūnas veikia V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“. Tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Parodyti kaip kūnas patiria erdvę ir laiką.
2. Parodyti kokį vaidmenį kūno patirties klausimu atlieka dialogas.
3. Tirti kiek dialogas yra svarbus atskleidžiant santykius su *kitais*.
4. Išsiaiškinti kokie yra Liudo Vasario santykiai su patiriamais *kitais* – moterimis.
5. Išsiaiškinti kokią reikšmę kūno klausimui turi Liudo Vasario dienoraščiai.

Analizuodami kūno patirtis romane mes pastebėjome, kad kūnas patiria jau būdamas tam tikroje erdvėje. Kūnas čia atsiskleidė kaip tam tikra koordinačių sistema, kurioje jis tampa „nulinis taškas“. „Nulinis taškas“ yra *aš* patyrimų centras erdvėje. Iš šio taško *aš* kūnas patiria vidinę erdvę. Laiko patirtis mums atskleidė sąmonės atvirumą vaizduotės erdvei bei laikui. Analizuodami kūno patirtis laike, mes pastebėjome, kad būtent čia atsiranda patirties patirtis. Analizuodami savo kūno ir dialogo temą mes pastebėjome, kad dialogo situacijoje neatsiejamai veikia *aš*, *kitas* ir daiktas. Daiktas tampa tuo kažkuo, apie kurį nuolatos kalbama, jis sudaro pagrindą dialogo temai ir konfliktui. Iš šios analizės mes taip pat pastebėjome, kad kūnas geba konstatuoti dialogo įvykį ir vyksmą. Pastebėjome, kad kūnas visada yra atviras dialogo partneriui. *Aš* patirdamas *kitą* dialoge, visada kartu patiria ir pasaulį. Iš *aš* ir *kito* santykio analizės mes galime teigti, kad *kitas* formuoja ir

keičia *aš* patirtis. *Aš* ir *kito* temos analizė mums leidžia teigti, kad šis santykis gali būti juslinis, erotinis bei estetinis. Dienoraščio analizė mums atsiskleidė kaip ypatingas, autentiškas buvimo pasaulyje būdas, kada visos kūno patirtys užrašomos tik sau, taip jas dar kartą patiriant. Parodėme, kad dienoraštis yra ta terpė, kurioje mes galime pastebėti laiko kategorijų formavimąsi.

Fenomenologijos metodo taikymas analizėje parodė, kad kūno temai Vinco Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“ tenka itin svarbus vaidmuo.

BODY EXPERIENCES IN THE NOVEL “ALTORIŲ ŠEŠĖLY”

BY V. MYKOLAITIS-PUTINAS

SUMMARY

Key words: *Liudas Vasaris, body, phenomenology, experience.*

The novel “Altorių šešėly” by Vincas Mykolaitis-Putinas captures us with the opportunity to reveal the topic of body experience using the access method of phenomenological philosophy. The body in this novel becomes one of the key words in the analysis of the novel which allows a new approach to the novel. The phenomenology of the body is inseparable from the experience of space and time and the relationship with the *others*. Therefore both the theoretical and practical parts of the paper are based on the phenomenology of space and time, the phenomenological relationship to the *others*, the objects. The **topic** of the master thesis: *Body experiences in the novel “Altorių šešėly” by V. Mykolaitis-Putinas.* The research **problem** of the thesis: what and how body experiences are revealed in the novel and what determines them.

The **subject** of the thesis: the novel “*Altorių šešėly*” by V. Mykolaitis-Putinas. The method chosen by us for the phenomenological analysis has not yet been applied to the given novel; the topic chosen by us, “Body Experiences in the Novel “Altorių šešėly” by V. Mykolaitis-Putinas”, is hence the original and relevant research area of the novel.

The **aim** of the master thesis: to reveal body experiences and to demonstrate the work of the body in the novel. The following **goals** have been set to achieve the aim:

1. To reveal how space and time are experienced by the body.
2. To demonstrate the role of the dialogue played in the issue of body experience.
3. To examine the extent and importance of the dialogue in exposing the relationship with the *others*.
4. To discover the relationship between Liudas Vasaris and the experienced *others* – the women.
5. To clarify the significance of Liudas Vasaris diaries in the body matter.

When analysing body experiences in the novel, we discovered that the body experiences when situated in a particular space. Here the body unfolds as a particular coordinate system wherein the body becomes the “zero point”. The “zero point” is the pivot of *I*-experiences within space. *I*-body views the inner space from this perspective. The experience of time exposed the openness of consciousness to imaginative space and time. When analysing body experiences over time, we found that it was here that the experience of experience occurred. When analysing the topic of our body and the dialogue, we found that *I*, the *other*, and the object were inherent in the context of the

dialogue. The object becomes something of a regular case underlying the topic and the conflict of the dialogue. The analysis also showed that the body is able to state the event and the process of the dialogue. The body is always open to the dialogue partner. Experiencing the *other* in the dialogue, *I* simultaneously experiences the world at all times. Based on the analysis of the relationship between *I* and the *other*, we can maintain that *I*-experiences are conditioned and altered by the *other*. The analyses of the topic of *I* and the *other* allows us to assume that the said relationship can be sensual, erotic, and aesthetic. The analysis of the diary unfolded as special and original way of being in the world when total body experiences are recorded only for ourselves so they can be experienced once again. We have demonstrated that the diary is a medium within which the formation of categories by time can be observed.

The phenomenological approach to the analysis showed that the body theme has a crucial role in the novel “*Altorių šešėly*” by Vincas Mykolaitis-Putinas.

VI. LITERATŪRA

1. Vincas Mykolaitis-Putinas, *Altorių šešėly*, Raštai, Vilnius: Vaga, 1992.
2. Algis Mickūnas, „Dialogo sritis“, *Baltos lankos*, 1999, nr. 11, p. 220–268.
3. Werner Backhaus, Reinhold Kliegl, John Simon Werner, „Color vision – perspectives from different disciplines“ [žiūrėta: 2010-10-16]. Prieiga per internetą:
<<http://www.google.lt/search?q=Color+vision%E2%80%93perspectives+from+different+disciplines&hl=lt&prmd=ivns&source=lnms&tbn=bks&ei=PoXKTfTxGsuH-QbQn>>.
4. Elizabeth A. Behnke, „Pasaulis be opozicijos/Pasaulio kūnas“ [žiūrėta: 2009-11-14]. Prieiga per internetą:
<http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Literatura/48-6/Elizabeth_A_Behnke.pdf>.
5. Viktorija Daujotytė, *Literatūros fenomenologija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
6. Viktorija Daujotytė, *Patirties žodynas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
7. Mădălina Diaconu, „The Rebellion of the “Lower” Senses: A Phenomenological Aesthetics of Touch, Smell, and Taste“ [žiūrėta: 2011-03-13]. Prieiga per internetą:
<<http://www.o-p-o.net/essays/DiaconuArticle.pdf>>.
8. Hans-Georg Gadamer, *Istorija. Menas. Kalba*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
9. Mintautas Gutauskas, *Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
10. Edmund Husserl, *Karteziškosios meditacijos*, Vilnius: Aidai, 2005.
11. Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*, Vilnius: Aidai, 2002.
12. Dalius Jonkus, *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2009.
13. Agnieška Juzekovič, „Fenomenologinis kūnas ir meninė kūryba (M. Merleau-Ponty ir Shi Tao minčių pėdsakais)“ [žiūrėta: 2009-10-23]. Prieiga per internetą:
<<http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2007/3/18-26.pdf>>.
14. David. G. Mayers, *Psichologija*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2008.
15. Maurice Merleau-Ponty, *Akis ir dvasia*, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
16. Maurice Merleau-Ponty, „Fenomenalinis laukas“, *Baltos lankos*, 2007, nr. 27, p. 137–151.
17. Maurice Merleau-Ponty, „Kitas ir žmonių pasaulis“, *Baltos lankos*, 2002, nr. 14, p. 151–177.

18. Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, London and New York: Routledge, 1996.
19. Maurice Merleau-Ponty, „Suvokimo fenomenologija“, *Baltos lankos*, 2009, nr. 29, p. 38–66.
20. Maurice Merleau-Ponty, „Suvokimo fenomenologija. Kūnas kaip kytinė būtis“, *Baltos lankos*, 2010, nr. 31/32, p. 274–299.
21. Jean-Paul Satre, „Konkretūs santykiai su kitu asmeniu“, *Baltos lankos*, 2002, nr. 14, p. 124–150.
22. Algis Mickūnas ir David Stewart, *Fenomenologinė filosofija*, Vilnius: Baltos lankos, 1994.
23. Kristupas Sabolius, „Erdvė ir vaizduotė“ [žiūrėta: 2011-04-23]. Prieiga per internetą:
<http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Problemos/Problemos_77/60-69.pdf>.
24. Jolanta Saldukaitytė, „Fenomenologinis vaizduotės tyrimas“ [žiūrėta: 2011-04-15]. Prieiga per internetą:
<http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Problemos/Problemos_75/170-174.pdf>.
25. Jelena Simonova, „Kalba ir kalbėjimas Maurice'o Merleau-Ponty fenomenologinėje filosofijoje“ [žiūrėta: 2011-04-25]. Prieiga per internetą:
<http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110204_101857_08763/DS.005.0.01.ETD>.
26. Arūnas Sverdiolas, *Visa aprėpianti dabartis. Algį Mickūną kalbina Arūnas Sverdiolas*, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
27. Giedrė Šmitienė, *Kalbėti kūnu. Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija*, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
28. Donatas Večerskis, „Intersubjektyvumo ir kūniškumo plotmių sankirta. Fenomenologinė perspektyva“ [žiūrėta: 2009-12-15]. Prieiga per internetą:
<http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090519_083229-20685/DS.005.0.02.ETD>.

VII. ANOTACIJA

Viktorija Jaškauskaitė, *Kūno patirtys V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“*. *Magistro darbas*, vadovas prof. dr. Vytautas Bikulčius, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2011, 57 p.

ANNOTATION

Viktorija Jaškauskaitė, *Body Experiences in the Novel “Altorių šešėly” by V. Mykolaitis-Putinas*. *Master thesis*, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Vytautas Bikulčius, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2011, 57 p.

PUBLIKACIJA MAGISTRO DARBO TEMA

SMD tezės

Jaškauskaitė V., „*Aš ir Kitas* V. Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“ (Liudas Vasaris ir moterys)“, *Lietuvos studentų lituanistų XV mokslinė konferencija*, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2011, p. 82.

PUBLICATION ON THE THEME OF THE MASTER THESIS

Thesis of student's research work

Jaškauskaitė V., „*Me and the Other in the novel “Altorių šešėly” by V. Mykolaitis-Putinas (Liudas Vasaris and the women)*“, *XV scientific conference by Lithuanian students of philology*, Šiauliai, published by Šiauliai university, 2011, p. 82.